

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»
завідувачка кафедри психології
_____ Ірина ЛИСЕНКОВА
«1» лютого 2024 року

УДК 316.6:[316.36:316.346.2

СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОДРУЖЖЯ ЗІ ЗМІННИМИ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНИМИ РОЛЯМИ

Кваліфікаційна робота магістра
За освітньо-професійною програмою «Психологія»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 «Психологія»

Виконала:
студентка 665М групи
БАХТІЙ Афродіта Олегівна

Науковий керівник:
канд. психологічних наук, доцент
Астремська Ірина Володимирівна

Миколаїв – 2024

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

Освітній рівень – магістр
Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність: 053 «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

«01» лютого 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

Студентці **Бахтій Афродіті Олегівні**.

1. Тема роботи: «Специфіка особистісних характеристик подружжя зі змінними гендерно-обумовленими ролями» затверджена наказом ЧНУ імені Петра Могили 307 від «17» листопада 2021 року.
2. Об'єкт дослідження – особистісні характеристики особистості.
3. Предмет дослідження – специфіка особистісних характеристик осіб зі змінними гендерно-обумовленими ролями.
4. Завдання дослідження:
  - 1) виокремити особливості впливу особистісних характеристик особистості на поведінку.
  - 2) розкрити підходи до вивчення гендеру та гендерно-обумовлених ролей;
  - 3) на основі теоретико-методологічного аналізу визначити основні напрямки вивчення гендерно-обумовлених ролей та особистісних характеристик подружжя;
  - 4) експериментально дослідити взаємозв'язок особистісних характеристик та гендерного типу подружніх пар;

5) розробити та апробувати програму корекції змінених гендерно-обумовлених ролей подружніх пар.

5. Науковий керівник роботи.

ППП та посада керівника	Завдання видано (дата, підпис)	Завдання виконано (дата, підпис)
Астремська Ірина Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент	21 вересня 2024 року _____	31 січня 2024 року _____

6. КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра (КРБ)	Строк виконання етапів роботи
1	Погодження з керівником змісту КРМ	02.10.2023 р.
2	Пошук, добір та опрацювання літературних джерел з проблематики дослідження	23.10.2023 р.
3	Робота над підготовкою тексту КРМ	
3.1	Розділ 1. Теоретичні засади формування особистісних характеристик особистості	15.11.2023 р.
3.2	Розділ 2. Теоретичні аспекти дослідження гендерно-обумовлених ролей	30.11.2023 р..
3.3	Розділ 3. Емпіричне дослідження особистісних характеристик осіб зі змінними гендерно-обумовленими ролями	15.12.2023 р.
4	Висновки	18.12.2023 р.
5	Захист КРБ на кафедрі (попередній захист)	20.12.2023 р.
6	Захист КРБ перед Екзаменаційною комісією	26.02.2024 р.

Студентка

_____
(підпис)

Афродіта БАХТІЙ

Науковий керівник

_____
(підпис)

Ірина АСТРЕМСЬКА

АНОТАЦІЯ

Бахтій А.О. Специфіка особистісних характеристик подружжя зі змінними гендерно-обумовленими ролями. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 053 «Психологія» Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2024.

Кваліфікаційну роботу присвячено узагальненню теоретико-методологічних основ особистісних характеристик особистості зі зміненими гендерно-обумовленими ролями та розробці корекційної програми у зв'язку з зміненими гендерно-обумовленими ролями у чоловіків та жінок, які є подружжям.

Розглянуто поняття «гендер», «гендерно-обумовлені ролі», «особистісні характеристики», проаналізовано вплив гендерних ролей на особистість, емпірично досліджено взаємозв'язок особистісних характеристик та гендерної приналежності людини, створено та апробовано тренінгові програму з метою надання розуміння особам чоловічої та жіночої статі особливості гендерної ідентифікації та її впливу на подружнє життя.

Об'єктом дослідження виступають особистісні характеристики особистості. *Предметом дослідження* виступає специфіка особистісних характеристик осіб зі змінними гендерно-обумовленими ролями.

Наукова новизна дослідження полягає в поглибленні та уточненні поняття гендерно-обумовлені ролі, їх особливостей та структури, проаналізовано роль змінених гендерних ролей на особистісні характеристики чоловіків та жінок які перебувають у шлюбі, створено та апробовано тренінгові програму.

Ключові слова: гендер, гендерно-обумовлені ролі, особистісні характеристики, маскулінність, фемінність, подружжя.

ANNOTATION

Bakhtiy A.O. The specificity of personal characteristics of spouses with variable gender-based roles.

Qualification work for obtaining the educational and qualification level of a master's degree in specialty 053 "Psychology" Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, 2024.

The qualification work is devoted to the generalization of the theoretical and methodological foundations of the personal characteristics of individuals with changed gender-based roles and the development of a correction program in connection with the changed gender-based roles of men and women who are spouses.

The concept of "gender", "gender-determined roles", "personal characteristics" was considered, the influence of gender roles on the personality was analyzed, the relationship between personal characteristics and gender identity of a person was empirically investigated, a training program was created and tested in order to provide individuals with an understanding of male and female gender features of gender identification and its impact on married life.

The object of research is the personal characteristics of the individual. The subject of the study is the specificity of the personal characteristics of persons with variable gender-based roles.

The scientific novelty of the research consists in deepening and clarifying the concept of gender-based roles, their features and structure, the role of changed gender roles on the personal characteristics of married men and women was analyzed, a training program was created and tested.

Key words: gender, gender-based roles, personal characteristics, masculinity, femininity, spouse.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОСТІ.....	35
1.1 Поняття особистісних характеристик в сучасній психологічній науці.....	16
1.2 Механізми формування особистісних характеристик.....	26
1.3 Особливості впливу особистісних характеристик на поведінку людини.....	34
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНИХ РОЛЕЙ.....	63
2.1 Дефініція «роль» в теоретико-прикладному аспекті психології.....	45
2.2 Підходи до вивчення гендеру та гендерно-обумовлених ролей.....	54
2.3 Вплив гендерно-обумовлених ролей на відносини подружжя.....	62
Висновки до другого розділу.....	63
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСІБ ЗІ ЗМІННИМИ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНИМИ РОЛЯМИ.....	92
3.1 Методичне забезпечення вивчення проблеми особистісних характеристикта гендерно-обумовлених ролей.....	71
3.2 Результати емпіричного дослідження особистісних характеристик та гендерних-обумовлених ролей.....	76
3.3 Аналіз ефективності впровадження корекційної програми, спрямованої на формування гендерно-рольової позиції.....	91
Висновки до другого розділу.....	92
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність теми. Гендерно-рольова соціалізація та ідентифікація як проблема, привертають значну кількість уваги психологів. Дослідники намагаються з'ясувати, наскільки статеві відмінності обумовлені соціальними і біологічними факторами та якими є психологічні механізми виникнення статевих ролей. У теперішній час формування та сама реалізація гендерної ідентичності формують особливе значення, а все тому що відбувається поширення гендерних стереотипів та деякої дисгармонії у розвитку гендерної структури суспільства.

Гендер – це система цінностей(норм, характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя, способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків) яка змодельована суспільством та підтримується соціальними інститутами. Ці цінності чоловіки та жінки набувають у процесі виховання та соціалізації ще в дитинстві, що в дорослому віці дає їм можливість займати відповідну гендерну роль в родині.

На відміну від цього змінені гендерно-обумовлені ролі призводять до відчуття нереалізованості себе як чоловіка чи жінки, переживати невідповідність гендерним ролям та стереотипам, а також невідповідність чоловічому або жіночому стандарту. Гендерна ідентичність в більшій мірі залежить від соціальних чинників, що формують такі якості особистості, які могли б відповідати культурно-обумовленому гендеру. Темперамент, характер, соціальні ролі, здібності – є показниками гендерної приналежності, що дають змогу багатьом дослідникам займатися дослідженнями сучасної ситуації розвитку поняття гендеру.

Теоретичний аналіз показує, що на початку 60-70х років гендерна ідентичність виступає предметом досліджень у філософії, психології та соціології. Гендерні ролі, проблеми еволюції гендеру, відмінність та подібність гендеру було розглянуто в роботах Т.В. Бендаса, Д.Маєрса Ш.Берна.

В Україні дослідження гендерної проблематики розпочалося тільки в 90-ті роки ХХ століття у працях таких вчених, як С. Павличко, І. Жеребкіна, О. Лшсь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, Л. Смоляр, Н. Чухим, О. Ярош.

Американська дослідниця Л. Ніколсон описала розуміння взаємодії статі та гендеру. Такі дослідники, як В. Пламвід, Е.Ф.Келлер почали наполягати та теоретично обґрунтовувати необхідність розділення гендеру та статі.

В роботах таких сучасних авторів як Н. П. Гапон, П.П. Горностай, О. Вейнінгер, А. С. Кочарян було проаналізовано гендерні ролі та гендерну ідентичність. Щодо сімейних стосунків, то тут гендерний аспект вивчала Н.В. Туліна, Т.М. Афанасьєва та С. В. Ковальов. Сімейні ролі, види сімейних союзів та відносини між чоловіком та жінкою розглядали Е.І. Рогов та Е.В. Антонюк.

Найдавнішу систему виміру маскулінності і фемінності було розроблено американськими психологами Люїсом Терманом і Кетрін-Кокс Майлз в 1936 році. Принципово новий підхід до визначення маскулінності та фемінності розробила в 1974 році американська психологиня Сандра Бем.

Заслуговують уваги і роботи Фрейда та Карла Юнга. Вони приділяли велику увагу закономірностям чоловічої й жіночої психології. Фрейд вводить такі поняття як «Едипів комплекс» та «комплекс Електри». В свою чергу Карл Юнг вводить поняття андрогінії, як поєднання високого розвитку маскулінності та фемінності в одній людині.

Отже, сучасність проблеми гендеру та гендерних ролей є достатньо високою. Психологія гендеру розвивається у дослідженнях багатьох сучасних дослідників, що дає нам змогу теоретично та практично дослідити поняття змінених гендерно-обумовлених ролей та особистісних характеристик людини.

Мета дослідження. Полягає у теоретичному та емпіричному обґрунтуванні специфіки особистісних характеристик подружжя зі змінними гендерно-обумовленими ролями.

Відповідно до мети можна висунути **завдання дослідження:**

1) виокремити особливості впливу особистісних характеристик особистості на поведінку.

2) розкрити підходи до вивчення гендеру та гендерно-обумовлених ролей;

3) на основі теоретико-методологічного аналізу визначити основні напрямки вивчення гендерно-обумовлених ролей та особистісних характеристик подружжя;

4) експериментально дослідити взаємозв'язок особистісних характеристик та гендерного типу подружніх пар;

5) розробити та апробувати програму корекції змінених гендерно-обумовлених ролей подружніх пар.

Об'єкт дослідження – особистісні характеристики особистості.

Предметом дослідження виступає специфіка особистісних характеристик осіб зі змінними гендерно-обумовленими ролями.

Методи дослідження. Під час виконання дослідження використовувалися наступні групи методів: *теоретичні методи:* системно-структурний метод, метод теоретичного аналізу й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження, метод порівняльного аналізу та узагальнення даних; *емпіричні методи:* метод наукового спостереження, метод психодіагностичного обстеження, методи психологічної корекції, метод констатувального та формувального експерименту, методи інтерв'ю та консультаційної бесіди, метод аналізу продуктів діяльності; *математико-статистичні методи:* t-критерій Ст'юдента, критерій Пірсона. Під час проведення експериментального дослідження використовувались наступні *психологічні методики:* «Маскулінність-фемінність» С. Бем, «16-ти факторний особистісний опитувальник» Р. Кеттела.

Експериментальна база дослідження складається з 25 подружніх пар. В експерименті брали участь 50 респондентів(чоловіки та жінки), які перебувають у шлюбі не менше п'яти років.

Теоретична та практична значущість дослідження. Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні та уточненні наукових підходів до вивчення особистісних характеристик у особистостей зі зміненими

гендерними ролями, які знаходяться у парі, щонайменше 5 років, розширенні уже існуючих теоретичних підходів до гендерної ідентифікації, також у виявленні ключових факторів, що впливають на розвиток особистісних характеристик у осіб, які виявляють змінні гендерні ролі. Практична значущість полягає в розробці та апробації ефективної програми пізнання своєї гендерної приналежності, в осіб що перебувають зі зміненими гендерними ролями, та знаходяться у парі, не менше 5 років. А також дана програма займається підвищенням розвитку особистісних характеристик, що належать до чоловічої або жіночої гендерної змінної.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та результати дослідження доповідались на XXVI Всеукраїнської щорічної науково-практичної конференції «Могилянські читання– 2023: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»(6-10 листопада 2023р., м. Миколаїв), III Міжнародної науково-практичної інтернет конференції «Mechanisms of scientific and technical potencial development»(23-24 листопада 2023 р., м. Дніпро) та у випуску 56 для Наукового журналу з соціології та психології: «Габутіс» (листопад 2023 р., м. Одеса).

Публікації. Основний зміст і результати роботи висвітлено у 2 тезах та одній статті категорії В:

1. Бахтій А.О. Особливості гендерно-рольових обов'язків чоловіків та жінок у XXI столітті.// Тези доповідей XXVI Всеукраїнської щорічної науково-практичної конференції конференції «Могилянські читання– 2023: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»(6-10 листопада). Миколаїв: ЧНУ ім. П. Могили, 2023. С. 170-171.

2. Бахтій А.О. Особливості гендерних ролей між чоловіком і жінкою у подружній парі. // Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет конференції «Mechanisms of scientific and technical potencial development» (23-24 листопада). Дніпро. 2023.

3. Бахтій А.О., Астремська І.В. Вплив сформованих гендерно обумовлених ролей на відносини в подружній парі. *Габітус*. №54. 2023. С.209-213.

Структура кваліфікаційної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який включає 107 найменувань українських та зарубіжних авторів. Основний зміст дипломної роботи викладено у 93 сторінках комп'ютерного тексту (повний обсяг роботи 111 сторінок), містить 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОСТЕЙ

1.1 Поняття особистісних характеристик особистості в сучасній психологічній науці

Особистість це людина зі сформованою системою цінностей і життєвих принципів. Однак найчастіше особистість визначають як людину в сукупності її соціальних та набутих якостей. Це означає, що до особистісних не належать фенотипічні чи фізіологічні особливості, що ніяк не залежать від життя в суспільстві. У багатьох визначеннях особистості підкреслюється, що до особистісних не належать психологічні якості людини, що характеризують його пізнавальні процеси або індивідуальний стиль діяльності, за винятком тих, які виявляються у відносинах до людей, у суспільстві[74].

Особистісні характеристики людини з психологічної точки зору це ключ до розуміння особистості. Розвиток психологічних особливостей людини дослідниками дає багато визначень для розуміння особистісних характеристик особистості. Серед основних: *характер, темперамент, риси особистості та її здібності*. Усі з них, ми теоретично дослідили та готові надати чітке розуміння того чи іншого поняття.

Характер (грец.–прикмета, відмінна властивість, відмінна риса, риса, знак або печать) –структура стійких, порівняно постійних психічних властивостей, що визначають особливості відносин та поведінки особистості.

Коли говорять про характер, то зазвичай під уим мають на увазі таку сукупність властивостей та якостей особистості, які накладають певну печатку на всі її прояви та діяння. Риси характеру становлять ті суттєві властивості людини, які визначають той чи інший спосіб поведінки, спосіб життя. Статику характеру визначає тип нервової діяльності, його динаміку – довкілля.

Характер розуміється як:

- система стійких мотивів та способів поведінки, що утворюють поведінковий тип особистості;
- міра врівноваженості внутрішнього і зовнішнього світів, особливості адаптації індивіда до навколишньої дійсності;
- виразно виражена визначеність типової поведінки кожної людини[14].

Питанням характеру займався відомий німецький психоаналітик Ернест Кречмер. У своїй теорії характеру він описав що характер залежить від структури нашого тіла. Він виділяє три типи статури та відповідні їм три типи характеру:

Астеніки – люди з вузьким, худим (грубуватим) обличчям, з довгими руками, плоскою грудною кліткою. Вони малотовариські, закриті, небалакучі, практично не схильні до впливу з боку, відрізняються нервовою збудливістю, чутливістю. Як правило, вони наполегливі у досягненні мети.

Атлетики – люди з грубими рисами обличчя, потужним підборіддям, розвиненою грудною кліткою та плечима. Вони непохитні, тверді, пручаються тиску ззовні, відрізняються байдужістю, спокоєм, малою чутливістю, у спілкуванні пасивні і ніякові.

Пікніки – люди з широким обличчям, подвійним підборіддям, схильні до ожиріння та облісіння. Вони відрізняються веселим і життєрадісним характером, розвиненою інтуїцією, гнучкістю, практичністю мислення, досить відкриті, дружелюбні, мають співчуття[89].

Еріх Фромм, німецький психолог, розділив характер людей на дві великі групи: продуктивні та непродуктивні. Вони в свою чергу діляться на декілька підгруп.

Продуктивну групу представляє один вид – *ідеальний тип* психічного здоров'я. Основні ознаки цього – незалежність, чесність, спокій, вміння любити, схильність до творчості, здатність здійснювати соціально-корисні вчинки,

вміння піклуватися і нести відповідальність, вміння поважати оточуючих і прагнути знань[63].

Непродуктивна група. Сюди входять такі типи характеру – рецептивний, експлуатуючий, накопичуючий, ринковий.

Рецептивний тип відрізняє залежність і пасивність, нездатність робити що-небудь без сторонньої допомоги, прагнення бути коханим, а чи не любити, довірливість, ідеалізм, оптимізм.

Експлуатуючий тип відрізняється агресивністю, наполегливістю, нездатністю до творчості, запозиченням у інших, впевненістю в собі, почуттям власної гідності, імпульсивністю.

Нагромаджуючий тип характеру відрізняє прагнення великої кількості матеріальних благ, влади, любові, нове їх лякає, вони тяжіють більше минулого, не переносять зазіхань на свої «нагромадження», передбачливі, стримані, вперті, лояльні.

Ринковому типу притаманні такі якості – безцільність, безтактність, поверхневність, вони оцінюють будь-яку особу, як товар, який можна продати або обміняти, допитливі та щедрі[51].

Характер часто перекликається з таким поняттям як темперамент. Взаємозв'язок між темпераментом та характером зазвичай плутають, але насправді вони мають різні значення. У психології існують різні погляди це питання: деякі вважають, що це поняття ідентичні, інші – що темперамент є ядром характеру, треті – що вони є взаємовиключними, інші вважають, що темперамент є природною основою характеру.

Темперамент є набором типологічних характеристик особистості, який відбивається в динамічних процесах психіки: швидкості та інтенсивності реакцій, а також емоційному забарвленні життя.

Темперамент залежить від особливостей нервової системи людини і є її вродженою властивістю. Характер же складається під впливом довкілля та виховання. На відміну від характеру, темперамент не підлягає коригуванню та залишається незмінним протягом усього життя[21].

Характер значною мірою визначає поведінку людини, тоді як темперамент впливає на стиль поведінки. Соціальне середовище може впливати на характер, але не впливає на темперамент.

Темперамент є стійкою (на думку багатьох вчених, вродженою та незмінною) особливістю, завдяки якій психічні та діяльні прояви протікають легше або складніше, повільніше або швидше, слабше або сильніше. Крім того, темперамент визначає «вразливість» – своєрідну чутливість, яка виражається в силі, швидкості та стійкості емоційної реакції на враження. Для когось досить легкого емоційного дотику, щоб вибухнула внутрішня буря, а хтось виглядає «товстошкірим», не реагуючи навіть на помітні емоційні виклики.

Важливо помітити, що темперамент може бути оцінений як «хороший» чи «поганий», тоді як характер може мати позитивні чи негативні риси. Тип темпераменту та характер взаємопов'язані та утворюють нероздільний сплав, що становить індивідуальність людини[15].

Очевидна відмінність психіки людей хвилювало людство ще 25 століть тому. Вперше поняття темпераменту з'явилося в навчаннях давньогрецького лікаря Гіппократа (VI ст. до н.е.). Він був одним із перших, хто розробив теорію про існування чотирьох основних темпераментів, пов'язуючи їх з балансом чотирьох тілесних рідин: крові, флегми, жовчі та чорної жовчі.

Гіппократ стверджував, що дисбаланс цих рідин в організмі визначає темперамент людини. Наприклад, надлишок крові призводить до сангвінічного темпераменту, а надлишок чорної жовчі – до холеричного.

За більш сучасною теорією темпераменту особистості треба знову звернутись до німецького психолога Ернеста Кречмера. У XIX ст. він запропонував і виділив чотири типи темпераменту: сангвін стичний, меланхолічний, флегматичний та холеричний, основа яких залежить від різних видів нервової системи. В сучасному світі психолог досі використовують цю класифікацію темпераментів особистості. Ось які визначення вони їм дають[7].

Сангвінік – це людина, яка має високу енергію, оптимізм і життєрадісність. Він легко заводиться та швидко заспокоюється, дуже

товариський і любить бути у центрі уваги. Сангвінік має гарну адаптивність до змін та нових умов.

Меланхоліки характеризуються підвищеною чутливістю, високою реактивністю психіки, інертністю нервової системи. Вони можуть бути вразливими, пасивними в реакціях, схильними до депресій і навіть руйнування. Але разом з тим мають тонку чутливість, креативність, розвинену емпатію і прагнення до досконалості.

Флегматик зазвичай характеризується спокоєм та рівновагою. Такі люди зберігають емоційну стабільність, рідко показують яскраві емоції, мають високу терпимість до стресу, що робить їх відмінними дипломатами та хорошими аналітиками. Флегматики зазвичай неквапливі, але дуже цілеспрямовані. Вони можуть бути максимально зосереджені на своїй роботі і вважають за краще залишатися в тіні.

Холерик – людина з вищим рівнем активності та енергії. Він швидко приймає рішення, емоційно виразний і виявляє схильність до лідерства. Холеричний тип темпераменту зазвичай пов'язані з високим рівнем амбіцій та впевненості. Холерики можуть швидко змінювати свій настрій та схильні до конфліктів[34].

Спираючись на тему нашої дипломної магістерської роботи нам потрібно також звернути увагу на психологічні характеристики чоловіків та жінок, як одиниць суспільства які фізіологічно відрізняються один від одного.

Вже з малку ми можемо помічати відмінності між хлопчиком і дівчинкою. На сам перед дитинство головний період становлення усіх характеристик людини. Поговоримо про ті що закладаються природно, біологічно.

У ранньому дитинстві дівчатка слухняніші. Це запрограмовано природою. Жінки краще пристосовуються до навколишнього середовища, ніж чоловіки. Але у підлітковому віці картина дещо змінюється. І група хлопчиків більш слухняно слідує вказівкам старших, ніж дівчаток. Підліткові угруповання зі своїми суворі ієрархією здебільшого складаються з хлопчиків[91].

Серед винахідників чоловіків істотно більше, ніж жінок. Однак це зовсім не означає, що хлопчики більш здатні та обдаровані, ніж дівчатка. Дослідження психологів показали, що обдарованих дівчаток старшого дошкільного та молодшого шкільного віку на кілька відсотків більше, ніж хлопчиків. До 12-14 років картина змінюється, обдарованих хлопчиків стає більше. Це тому що працездатність у хлопчиків та дівчаток різна. Дівчатка швидше включаються в роботу, і вчитель чи вихователь це відразу помічає - по спрямованих на нього дівчачим очам. Хлопчики розгойдуються довше і вчителі дивляться рідше (частіше – на парту, убік чи перед собою). І на той момент, коли вони досягнуть піку працездатності, дівчатка вже починають втомлюватися. Виходить невідповідність у часі – найважливіший ключовий момент уроку дівчинки засвоюють раніше, зате хлопчики довше зберігають інтелектуальну активність.

Хлопчики займають більше місця. По-перше, це пов'язано з пошуковою поведінкою хлопчиків, з необхідністю постійно освоювати новий простір. Вони люблять маленькі куточки, затишні будиночки, де можна дотягнутися рукою. Хлопчики ж, переважно, орієнтуються на «далекий зір» – їм треба бігати друг за одним, кидати різні предмети[18].

Хлопчики часом більш емоційно реагують на те, що відбувається, ніж дівчатка, вони більш чутливі до болю, страждання, ніж дівчатка. Але оскільки їм з молоком матері нав'яли цей міф, вони щосили намагаються стриматися.

Емоційну чутливість і тривожність маленьких хлопчиків дорослі часто недооцінюють. В результаті хлопчик виростає у дорослого чоловіка, у якого надто сильна заборона на вираження своїх почуттів. У кращому разі його не розуміє кохана жінка, у гіршому – він заганяє всі емоції всередину та постійно живе у стресовій ситуації.

Хлопчики більшу частину інформації сприймають зором, а дівчатка – на слух. Тому те, що дівчинці можна пояснити, хлопчику краще показати у дії. Але і хлопчикам, і дівчаткам дуже важливо не робити готових рішень, а спонукати їх до самостійного пошуку[36].

За деякими дослідженнями І. Броверман[74, 32 с.] стає зрозуміло які стереотипи поведінки приписують чоловіку або жінки. До прикладу чоловік більш агресивний, підприємливий, домінуючий, незалежний, приховує емоції любить математику та науку, має ділові навички, знає, як освоювати світ, легко приймає рішення, самодостатній, вільно говорить про секс з іншими чоловіками. На противагу жінок описують так: тактовна, виявляє розташування, ніжна, не використовує грубих виразів, розуміє почуття інших, балакуча, релігійна, цікавиться власною зовнішністю, цінує мистецтво та літературу, сильно потребує захисту, акуратна у звичках, спокійна[29].

Одним із найяскравіших аспектів жіночої психології є їхня емоційна обробка. Жінки часто вважаються більш пристосованими до своїх емоцій, ніж чоловіки, і дослідження показали, що вони, як правило, відчують емоції сильніше та краще розуміють та інтерпретують емоції інших. Ця підвищена емоційна чутливість може бути палкою з двома кінцями, що веде до більш глибоких і значущих стосунків, але також робить жінок більш сприйнятливими до стресу та тривоги[12].

Дж. Мак-Кі та А. Шеріфс (J. McKee, A. Sheriffs, 1957) дійшли висновку, що типово чоловічий образ – це набір рис, пов'язаний із соціально-необмежуваним стилем поведінки, компетенцією та раціональними здібностями, активністю та ефективністю. Типово жіночий образ, навпаки, включає соціальні та комунікативні вміння, теплоту та емоційну підтримку. Загалом чоловікам приписується більше позитивних якостей, аніж жінкам. При цьому автори вважають, що надмірна акцентуація як типово маскулінічних, так і типово ремінічних рис набуває вже негативного оцінного забарвлення: типово негативними якостями чоловіка визначають грубість, авторитаризм, зайвий раціоналізм тощо, жінок – формалізм, пасивність, надмірна емоційність[44].

Виявлено також, що чоловіки демонструють набагато більшу узгодженість щодо типово чоловічих якостей, ніж жінки жіночих.

Дж. Вільямс і Д. Бест (J. Williams, D. Best, 1990) запропонували випробуваним з 25 країн використовувати 300 найбільш уживаних

прикметників, що описують особистісні риси, для характеристики чоловіків та жінок. Вони виявили, що чоловікам приписувалися 48 слів, а жінкам – 25 (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Якості які притаманні особистості за її гендером

Якості, які притаманні чоловікам	Якості, які притаманні жінкам
Агресивний (24), Активний (23), Амбіційний (22), Безпристрасний (20), Владний (24), Гучний (21), Грубий (23), Зухвалий (24), Домінуючий (25), Жорстокий (21), Жорстокосердний (21), Зарозумілий (20), Винахідливий (22), Ініціативний (21), Майстерний (19), Міцний (23), Лінивий (21), Логічний (22), Мудрий (23), Мужній (25), Напористий (20), Недобрий (19), Незалежний (25), Неорганізований (21), Необережний (20), Необтесаний (21), Нестерпний (19), Невблаганний (24), Неемоційний (23), Оппортуністичний (20), Прогресивний (20), Раціональний (20), Реалістичний (20), Самовпевнений (21), Серйозний (20), Сильний (25), Схильний до ризику (25), Переконливий (25), Суворий (23), Розсудливий (21), Тупоголовий (21), Упевнений (19), Хвастливий (19), Хоробрий(21)	Боязка (23), Добра (19), Жаманна (20), Жіночна (24), Залежна (23), Сором'язлива (19), Кротка (19), Цікава (21), Мрійлива (24), М'яка (21), М'якосерцева (23), Ніжна (24), Чарівна (20), Покірна (25), Приваблива (23), Приємна (19), Говоруча (20), Сексуальна (22), Сентиментальна (25), Слабка (23), Спокійна (21), Забобона (25), Тривожна (19), Чутлива (24), Емоційна (23)

Загальна закономірність полягає в тому, що чоловіки сприймаються як владні, незалежні, агресивні, домінуючі, активні, сміливі, мало емоційні. Про жінок, навпаки, говорять як про залежних, лагідних, слабких, боязких, емоційних, чутливих, ніжних, мрійливих та забобонних.

Якщо говорити про темперамент, як один з основних понять характеристик особистості, то в залежності від того який темперамент у жінки чи у чоловіка, він може різнитися. Ось що дослідники пишуть про чоловіків в залежності який тип темпераменті їх переслідує.

Холерик-чоловік – активний, харизматичний, емоційний, схильний до сильних почуттів та рішучих вчинків, необачний, наполегливий (або навіть настирливий), злопам'ятний, мстивий. Якщо він з вами – ви за кам'яною стіною, якщо проти вас – вам не подобатися.

Сангвінік-чоловік – енергійний, позитивний, захоплюючий, романтичний, артистичний, з швидкою мовою та посмішкою на обличчі. У той же час він не завжди здатний зберігати вірність: може легко і палко закохатися, а потім швидко захопитися іншою.

Флегматик-чоловік поволі доглядає і чекає свого часу, рідко беручи ініціативу на себе. Неправильно думати, що флегматик надійніший, ніж холерик чи сангвінік, просто він повільніший у рішеннях, у рухах, у вираженні почуттів, тому складається враження ґрунтовності, солідності, авторитетності і навіть мудрості. З флегматиком можливе "тихе сімейне щастя", але з ним буває дуже нудно.

Меланхоліки-чоловіки апатичні, боязкі, безініціативні, частіше представників інших темпераментів перетворюються на «маминих синків» або «підкаблучників» (а жінки-меланхоліки часто стають жертвами сімейного насильства). Така людина дуже потребує підтримки. Натомість ви отримаєте вірного партнера-друга[23].

Меланхоліки частіше за інших типів бувають схильні до затяжної депресії, але, якщо працюють над своїм характером, стають неординарними людьми, які бачать світ не так, як інші (Рене Декарт, Чарльз Дарвін).

Отже, розвиток психологічних особливостей людини дослідниками дає багато визначень для розуміння особистісних характеристик особистості. Серед основних: *характер, темперамент, риси особистості та її здібності*.

Темперамент є набором типологічних характеристик особистості, який відбивається в динамічних процесах психіки: швидкості та інтенсивності реакцій, а також емоційному забарвленні життя. Коли говорять про характер, то зазвичай під цим мають на увазі таку сукупність властивостей та якостей особистості, які накладають певну печатку на всі її прояви та діяння.

1.2 Механізми формування особистісних характеристик

Особистісні характеристики це те що ми називаємо характером, темпераментом, рисами особистості і здібностями. Розвиток цих якостей відбувається по різному. Наприклад з усіх характеристик саме темперамент є вродженою якістю, яка проявляється вже на перших місяцях життя. Характер формується від виховання та оточення. Здібності, те що ми отримуємо та розвиваємо у ході нашого життя. Тобто механізми формування особистісних характеристик ми маємо розглядати окремо.

За основу розкриття цього питання маємо звернути увагу на роботи німецького психолога Еріка Еріксона. Він розробив вікову періодизацію розвитку особистості, а також довів що людина розвивається постійно. Але на кожному віковому періоді є свої головні кризи, ситуації розвитку та інше. Вивчення цієї інформації дало змогу нам вивчити на яких періодах які механізми формування особистісних характеристик будуть більш виражені [57].

Дитина –до року. Головний конфлікт: довіра-недовіра. Головне питання немовляти стосується довіри до світу, до якого він потрапив. Якщо мама дає йому достатньо кохання та турботи, малюк сприймає світ як надійне місце. І тоді йому простіше формувати теплі емоційні стосунки із собою та оточенням.

Досягнення цієї стадії – здатність витримувати фрустрацію. Це коли дитина без особливої тривоги та гніву переносить зникнення матері з поля зору. Спочатку малюк обходиться без неї короткий час, спираючись на довіру між ними. Потім вчиться переносити розлуку довше. Протилежність цьому – недовіра, з якої зростає підозрілість і песимізм[19].

Раннє дитинство – 1-3 роки. Головний конфлікт: Автономія / сором та сумнів. Раннє дитинство – перша серйозна заявка маленької людини на незалежність. Діти відкривають можливості свого тіла та способи управління

ним. Вони насолоджуються та пишаються самостійними досягненнями: впевненими діями, вмінням ходити. Розумна батьківська дозволеність цьому етапі сприяє становленню автономії дитини, допомагає знайти самоконтроль і упевненість у собі. Якщо дитину надмірно опікуються або часто лають на шляху до самостійності, вона звикає відчувати сором і сумнів у своїх силах, що веде до невпевненості в собі та слабкості.

Дошкільний вік – 3-6 років. Головний конфлікт: ініціатива / почуття провини. Дитина дорослішає, зростає її потяг до незалежності, збільшується дослідницька активність. Його переповнює спрага знань у тому, як влаштований світ і як можна нього впливати. Якщо батьки заохочують самостійність дитини, визнають її право на фантазії, не заважають набути відчуття власної компетентності, дитина розвине цілеспрямованість та ініціативність. Якщо ж батьки байдуже показують, що прагнення дитини нецікаві чи шкідливі, вона відчуває почуття провини, безпорадності та непотрібності, невпевненість у власній унікальності та здатності внести у світ щось своє.

Шкільний вік – 6-12 років. Головний конфлікт: Працьовитість / почуття неповноцінності. Дитина виходить за межі сім'ї та активно спілкується з однолітками. Він приміряє різні ролі, шукає приклади для наслідування, конкурує за хороші оцінки та заохочення. У соціальному значенні ця стадія вирішальна, адже через порівняння з іншими дитина шукає свою ідентичність[15].

Центральна якість періоду – працьовитість. Дитина подвійно намагається отримати знання, вміння і – задоволення, коли справа завершена. Соціум може визнати ці успіхи чи вказати на невдачі. Якщо суспільство ігнорує дитину, той накопичує сумніви і не вірить, що здатний відокремитися від дорослих та вижити у великому світі.

Пубертат та юність – 12-19 років. Головний конфлікт: ідентичність, змішування ролей. Е. Еріксон вважав юність ключовим етапом розвитку особистості. Це період турбулентності. Руйнуються точки опори та цінності,

авторитетні постаті та власна всемогутність піддається сумніву. Фізичний ріст і статевий дозрівання лише підбурюють внутрішній бунт. Підліток хоче бути як дорослий, але він вкрай чутливий до оцінок та критики. Якщо він зможе об'єднати всі свої соціальні ролі з минулого, розмістити їх у теперішньому та уявити у майбутньому, то отримає сформовану его-ідентичність. Інакше виникне дезорієнтація та неприкаяність[72].

Початок дорослого віку – 20-25 років. Головний конфлікт: близькість/ізоляція. Це період, коли відчиняються символічні ворота у доросле життя. Людина має перевірити на міцність знайдену на попередньому етапі самоідентифікацію. Якщо підлітком він прагнув виділитися з оточення, то тепер хоче долучитись до інших. Найважливішим у цей період стає близькість, здатність віддавати тепло та співпереживання іншому, поважати та любити його, при цьому не боячись втратити себе. Якщо ж прагнення людини не отримують зворотний зв'язок, він вибирає протилежний полюс самотності та ізоляція, уникає контактів.

Дорослий вік – 26-64 роки. Головний конфлікт: генеративність, стагнація. Дорослий вік – найтриваліший етап завдовжки майже сорок років. Це пікова стадія розвитку: людина знає, чого хоче, у неї сформовано світогляд. Центральним завданням, яке важливо вирішити на цій стадії, Е.Еріксон називає генеративність, тобто бажання виявляти турботу, допомогу, наставництво та підтримку близьких та оточення. Якщо попередні етапи розвитку були успішними, це дозволяє у дорослому віці передати накопичений досвід далі. За неблагополучного проходження попередніх стадій реалізувати себе в наступних поколіннях стає набагато складніше[15].

Основу розвитку характеру кожної людини становить темперамент – сукупність індивідуальних психічних та фізіологічних особливостей організму. Вчені протягом багато часу намагаються зрозуміти, якому етапі розвитку людини формується його темперамент, і навіть які чинники впливають з його становлення.

На поведінку дітей, що асоціюється з тим чи іншим типом психіки, впливає склад мікрофлори кишечника («Brain, Behavior, and Immunity»)[20].

У дослідженні взяли участь 77 дітей віком від 18 до 27 місяців. Їх батьки заповнювали докладні анкети, що містять питання про поведінку дітей у різних ситуаціях, що включають спілкування з оточуючими і реакцію на зовнішні подразники. Самі вчені досліджували мікрофлору шлунково-кишкового тракту дітей[29].

Результати роботи показали, що мікроорганізми, що мешкають у кишечнику – кількість їх видів зазвичай варіюється від 400 до 500 – дійсно впливають на психіку і, відповідно, поведінку дитини, причому у випадку з хлопчиками ця залежність виражена сильніше.

Завдяки дослідженням вчених вдалося з'ясувати, що коли травний тракт дитини-хлопчика з переважною більшістю бактерій сімейства Rikenellaceae та сімейства Ruminococcaceae, у дитини-хлопчика поєднуються риси характеру холерика та сангвініка. У випадку дитини-дівчинки також встановлено, що низький показник бактерій різних видів у травному тракті дитини-дівчинки може виражатися у її характері сильно виражені стриманість і зосередженість, в той час як висока концентрація мікроорганізмів сімейства Rickenellaceae може підвищувати боязливість дитини. У таких випадках дослідники наголошують, що звернення батьків до медикаментів з метою лікування або змінення мікрофлори шлунково-кишкового тракту своєї дитини не є виправданим, оскільки найчастіше це призводить до негативних наслідків здоров'ядитини. Наразі, вченими не з'ясовано точну суть процесів, які і пов'язують зв'язок між складом мікрофлори кишечника та характером дитини. Проте за висновками останньої роботи британських та італійських дослідників можна сказати, що передбачити темперамент дитини можна відразу після народження і краще не намагатися змінити вже сталий темперамент [20].

Також вченими виявлено прямий взаємозв'язок між здатністю новонародженої дитини концентрувати зорову увагу на об'єкті та складом його майбутнього характеру[34].

Учасниками експерименту стали 80 новонароджених (44 хлопчики та 36 дівчаток) у віці від одного до чотирьох днів. Дітям показували різноманітні картинки, фіксуючи за допомогою камер час, протягом якого вони зосереджували погляд на кожному зображенні. Зазвичай вважається, що надто довге розглядання того самого предмета говорить про уповільнену мозкову діяльність людини. Тим не менш, у випадку з маленькими дітьми дуже важливо визначити кордон, що розділяє швидкий осмислений погляд і нездатність сконцентрувати увагу.

Протягом наступних кількох років, доки діти не досягли віку 5-9 років, батьки регулярно заповнювали анкети, метою яких було фіксування етапів психологічного розвитку дитини. Після аналізу всіх зібраних у ході роботи даних з'ясувалося, що передбачити майбутній психологічний розвиток дитини можна безпосередньо після її народження. Вчені з'ясували: якщо дитина у віці кількох днів здатна фокусувати увагу на предметі, то в майбутньому вона матиме менш імпульсивний і експресивний характер, властивий флегматикам і меланхолікам. Ті новонароджені, які у віці кількох днів були нездатні концентруватися на зображенні, через кілька років частіше страждали від гіперактивності, були легко збудливими та нервовими, тобто виявляли риси холериків та сангвініків[40].

Філософи довгий час стверджували, що характер є вродженою якістю людини. Це означає, що при народженні людина вже має певний набір якостей, які в процесі формування залишаються незмінними. Однак нині ця думка більше не підтримується. Сучасна наука довела, що характер формується протягом усього життя та залежить від багатьох факторів, таких як оточення, виховання, соціальна приналежність, професійна діяльність тощо.

Впливає формування характеру трудове виховання, особистий приклад, фізичний розвиток, морально-етичне виховання, правильне формування звичок. Незалежно від віку, формування характеру схильне до впливу інформаційного поля, яке включає культурні цінності, ідеологію, громадську думку, літературу, телебачення тощо. Зріла людина може самостійно коригувати свій характер.

Вплив на характер надають три основні фактори: фізіологічні, соціальні та особистісні. Розвиток характеру починається з раннього дитинства, коли особливо важливо дарувати дітям любов і турботу, оскільки саме тут формується емоційна складова на все життя. У молодшому дошкільному віці дитина вивчає та копіює моделі поведінки дорослих, що знаходяться поряд. У молодшому шкільному віці головну роль грає оцінка вчинків та дій дитини дорослими, прищеплюються поняття «добре» та «погано». У підлітків формуються морально-етичні норми та волюва сфера. До кінця навчання у школі характер, зазвичай, вже сформований, далі він лише коригується[78].

Характер починає формуватися з перших місяців життя. Основна роль цьому належить спілкуванню з оточуючими людьми. У вчинках і формах поведінки дитина наслідує своїх близьких. За допомогою прямого навчання через наслідування та емоційне підкріплення він засвоює форми поведінки дорослих.

Становлення характеру людини відбувається у віці від 2 до 11 років. У цей період людина дуже активно спілкується з оточуючими людьми, з цікавістю дізнається про нові речі в природі та людські стосунки і починає робити самостійні висновки з тих явищ, які спостерігає.

Першими якостями характеру, які формуються в людини, є доброта та товарицькість, і протилежні їм – злість та закритість. Це перші якості, нав'язані громадськими нормами, та щеплені дитині вихованням батьків. У більш дорослому віці виявляються вроджені риси – посидючість, акуратність, працьовитість, лінощі, завзятість, мрійливість[12].

Виділяють особливість сензитивного періоду становлення характеру у дитини: від двох трьох років до дев'яти десяти років, зважаючи на те, що характер починає своє формування з перших місяців після народження. У цей період активне спілкування дітей і їхнє оточення складають і дорослі люди і однолітки. У цей період діти відкриті для будь-якого впливу з їхнього оточення. Діти отримують новий досвід з різних джерел, наслідують і копіюють всім та

всьому. Дорослі у цей час використовують безмежну довіру дитини, впливають словами, поведінкою, вчинками і діями.

Важливим аспектом і впливом становлення характеру дитини буде стиль спілкування оточуючих:

- дорослих із дорослими;
- дорослих із дітьми;
- діти з дітьми.

Переймаючи стиль спілкування дитина намагається пристосуватися до нього, копіює, що також є причиною становлення характеру. Вважається, що дії матері і батька по відношенню до дитини, через багато років стають способом і манерою поведінки його зі своїми дітьми, у своїй сім'ї. Однак це може бути і так, і не так. Дитина не просто переймає стиль спілкування батьків та оточуючих, вона його інтерпретує по-своєму. Різного віку дитина, різниця у розвитку інтелектуальної вихованості, здатність повністю користуватися можливістю свого розуму показує різні рівні критичності та інтерпретації поведінки-копії. Саме тому до основи характеру завжди включається відношення людини до істини. Допитливість дитини, розумовий розвиток надає спроможність накладати відбитки на формування її характеру[27].

Одними з перших у характері людини закладаються такі риси, як:

- доброта-егоїстичність;
- товарицькість-замкнутість;
- чуйність-байдужість[24].

Дослідження показують, що ці риси характеру починають формуватися задовго до початку шкільного періоду життя, навіть ще в дитячому віці.

Пізніше формуються інші риси характеру:

- працьовитість-лінь;
- акуратність-неакуратність;
- сумлінність-зловмисність;
- відповідальність-безвідповідальність;
- наполегливість-малодушність[17].

Ці якості, однак, теж починають формуватися ще в дошкільному дитинстві. Вони формуються та закріплюються в іграх та доступних видах домашньої праці та іншої побутової діяльності.

Велике значення в розвитку характеристик характеру надає стимуляція із боку дорослих. Як низька вимогливість, і дуже висока може згубно позначитися формуванні характеру.

Дошкільний період для дітей- це, переважно, становлення, збереження і закріплення рис характеру, які мають своє підтвердження(позитивне та негативне). Початкові класи школи мають новий досвід, вплив і завдяки цьому відбувається формування і корекція рис характеру, ті, що стосуються відносин з людьми. Життя дитини повноцінно соціалізується, з'являється спілкування не тільки з батьками та однолітками але й з великою кількістю людей, у більшості мало йому знайомих людей. Підвищується відповідальність за дії та їх результат. Дитину починають порівнювати з іншими дітьми. І тому ми маємо розуміти, що саме у початковій школі формується важлива характеристика як відношення до самого себе. Шкільні успіхи можуть стати впливом на формування впевненості дитини у своїй інтелектуальній повноцінності. З невдач може формуватися своєрідний «комплекс двієчника»: спроби та намагання дитини зменшуються, через те, що вона все одно «двієчник». Підлітковий вік є найактивнішим розвитком і закріпленням вольових рис характеру. Підліток поступово відкриває і освоює для себе нові сфери діяльності, випробовує свої сили у них. Рання юність- це період остаточного формування базових моральних цінностей та принципів, світогляду дитини, які дитина пронесе решту життя.

Можна сказати, що по закінченню школи характер людини майже повністю є сформованим. Усе, що відбувається з людиною надалі, сформований характер, інтелект - показує справжній характер і завжди робить людину легко впізнаною, а особливо для тих, хто з нею спілкувався у шкільні роки.

Проте характер не припиняє свій розвиток, а формується і трансформується протягом усього життєвого шляху людини.

По закінченню навчання, найбільше «нововведень і доповнень» характеру відбудеться у перші кілька років роботи молодшої людини. Зацікавленість у роботі, гарні відносини з колегами та начальством породжують любов до праці, до трудових здобутків. І навпаки, робота, яка стала рутинною, деструктивні відносини з колегами, знаходять пасивність та утримуючі настрої.

Дорослі, свідомі люди, ніби, стають творцями свого характеру. З'являється аналіз поведінки(своєї та оточуючих), думки та почуття. У випадку, коли переважає самокритика або невдоволення самим собою, людина сама себе виховує. Зазвичай, ті люди, хто найбільше здатний до самовиховання та саморозвитку і досягають більших успіхів у житті, ніж люди які обирають пасивність[41].

Величезний вплив на формування та розвиток характеру у всі періоди життя надає зовнішній інформаційний фон:

- судження оточуючих про життя;
- вчинки оточуючих людей;
- художня література (судження та вчинки вигаданих персонажів);
- кіно та інші медіа-образи[13].

Якщо говорити про ті якості які відрізняються у чоловіків та жінок(хлопчиків та дівчаток) при формуванні тих чи інших психологічних характеристик особистостей, то і тут знаходимо відмінності.

Отже, формування особистісних характеристик відбувається по різному. Наприклад з усіх характеристик саме темперамент є вродженою якістю, яка проявляється вже на перших місяцях життя. Характер формується від виховання та оточення. Здібності, завдяки завдаткам також мають біологічну та фізіологічну основу. Е. Еріксон запровадив періодизацію з формуванням усіх психологічних характеристик в залежності від віку. Тут кожен період має свою соціальну ситуацію розвитку та формуються ті чи інші властивості людини. Також за дослідженнями виявлено, що деякі властивості темпераменту

залежать від бактерій, які знаходять у кишківнику дитини, але це є особливістю дитини яку змінити не можливо.

1.3 Особливості впливу особистісних характеристик на поведінку людини

Психологи з'ясували, як пов'язані особисті якості людей і когнітивні здібності – увага, мова, пам'ять і сприйняття навколишньої дійсності. Виявилось, що рівень активності людини та її психічне здоров'я впливають на накопичення та обробку інформації. Особистість людини впливає на дії, емоції та думки, наскільки ми ввічливі, наполегливі, цікаві чи тривожні.

Вчені встановили, що в активних та енергійних людей когнітивні здібності виявляються набагато краще. Також існує стійкий зв'язок між когнітивними здібностями та відкритістю мислення[82].

Основні висновки мета-аналізу: люди, які ведуть активний та енергійний спосіб життя, як правило, краще володіють різними когнітивними здібностями. Насамперед, це широкий кругозір, пам'ять та покращена обробка інформації. Незалежно від предмета активні люди, як правило, знають про нього більше. Людям, схильним до депресії чи тривози, буває складніше накопичувати знання чи логічно міркувати. Більш працелюбна та емпатична людина, як правило, краще володіє промовою і в цілому більше знає[91].

Існує стійкий позитивний зв'язок між багатьма когнітивними здібностями та сприйнятливістю до свіжих ідей. Характер формується в процесі життя людини завдяки наступним причинам: генетика, виховання, вплив оточення та власний вибір.

Незважаючи на те, що характер може переходити у спадок, необхідно розуміти, що гени не визначають поведінку людини, вони лише зумовлюють її схильність до чогось. Адже характер є не так вродженою якістю людини, як набутою.

Німецький психіатр К. Леонгард склав типи характерів, які систематизував на основі вивчення особистостей з дисгармонійною поведінкою, серед яких були люди з неврозом[37].

Дистимний тип. Нетовариські, депресивно налаштовані люди. Вони люблять проводити час вдома в тиші та спокої, але вони серйозні та чесні.

Гіпертимний тип. Повна протилежність першого типу. Емоційні люди, які не люблять критику, зауваження. Їм подобається з'ясовувати стосунки, ініціювати конфлікти.

Педантичний тип. Акуратні та добропорядні люди, які поведуться стримано, ретельно обирають коло спілкування та обмірковують кожен свій крок.

Циклоїдний тип. Люди, у яких все залежить від настрою: сьогодні вони стримані та мовчазні, а завтра веселі та активні.

Збудливий тип. Люди зі складним характером, запальні та конфліктні, можуть хамити і сваритися.

Застраєє тип. Це уразливі люди. Їм подобаються всіх вчити, вони досить вимогливі у роботі, можуть ображатися через дрібниці.

Емотивний тип. Закриті люди, яким важко ділитися власними переживаннями та проблемами.

Тривожний тип. Сором'язливі та невпевнені в собі люди. Вони товариські, доброзичливі, ідеальні виконавці.

Демонстративний тип. Владні та самовпевнені люди. Вони вміють легко налагоджувати контакти, швидко адаптуються до змін, люблять бути в центрі уваги.

Інтровертований тип. Філософи за вдачею, люблять перебувати на самоті. У них чітко сформовані переконання та принципи, які люблять відстоювати свою точку зору.

Екстравертований тип. Товариські та життєрадісні люди, у яких завжди багато друзів. Вони люблять знайомитися, впізнавати нових людей. Іноді можуть ухвалювати рішення, не подумавши.

Екзальтований тип. Чутливі люди. Вони часто співчують іншим, закохані та уважні до оточуючих[5].

Особливого значення у формуванні характеру людини приділяється вихованню. Вже змалку і, звичайно, несвідомо людина починає набувати рис характеру. Потім, у більш зрілому віці, придбання та оновлення рис характеру може траплятися й усвідомлено. Слід усвідомити, що характер – насамперед є нашими звичками, і дорослій людині потрібно самому відповідати за свій характер.

Без сумніву, оточення впливає формування особистості людини. Однак чим сильніша людина духом, тим менше вона піддається впливу з боку оточуючих. Дітям складно протистояти оточенню, тому дорослі повинні на власному прикладі показувати, що добре, а від чого слід уникати. Інша річ дорослі, які мають повне право вибору: який зробити своє життя, які поставити перед собою цілі та якими людьми себе оточити[38].

Знати характер людини, отже знати ті значимі йому риси, що визначають повний образ його вчинків. Риси характеру – це особливості поведінки людини. Завдяки їм ми можемо визначити, як поведеться людина в тій чи іншій ситуації. Людина може мати необмежену кількість характерів, які вона виявляє у певних ситуаціях. Наприклад, в одному настрої людина показує один характер, тобто певні риси свого характеру, а в іншому настрої – інший. Це пояснюється тим, що природа людини влаштована таким чином, що під впливом соціальних, фізичних та інших явищ виявляються різні риси її характеру, повністю, незнайомі самій людині, тобто вироблювані на рівні інстинкту[16].

Динаміка, воля, звички утворюють основу характеру. Динаміка – це картина подій, написана рефлекторним ситуативним спонуканням. Наприклад, якщо людина стане свідком пограбування вона чинитиме фізичний опір грабіжникам, виявить винахідливість, тим самим зможе запобігти злочину, злякається та заплаче. Виходячи з того, яка динаміка спрацювала в людині, люди, як правило, визначають її характер: сміливий, боягузливий, зухвалий і т.д. Що стосується волі, то вона є здатністю здійснювати поставлені собі мети,

бажання. Людина вольова – це людина з характером. Звички – моделі поведінки, що встановилися протягом певного часу, окостенілі повороти живого характеру.

Особливістю людського характеру є його виразність. Чим більше розвинена людина, тим більше вона схожа у своїх сильних сторонах на інших розвинених людей. У характері такої людини, як правило, є такі якості, як життєрадісність, рішучість, надійність, незалежність, активність та інші сильні сторони характеру. Така людина вільна від проблемних характеристик характеру і це є особливістю всіх розвинених людей[39].

Характер також несе великий вплив на відносини людини з іншими. Сумісність характерів – процес складний та багатофакторний. Як правило, потрібна певна відмінність, відмінність характерів, що уможливорює їх «взаємодоповнюваність» («владний характер» – «схильний до підпорядкування»), така пара людей більш сумісна, ніж люди зі схожим, однаково «владним» характером. Але є якості характеру, які вимагають подібності, а їх розбіжності часто викликають конфлікт («акуратний» і «неохайний», «чесний» та «брехливий» такі якості характеру малосумісні).

В цілому, для забезпечення сумісності з іншими людьми потрібно три основні якості характеру:

- 1) здатність критично ставитися до себе;
- 2) терпимість до інших;
- 3) довіру до інших[10].

Якщо ці якості повністю відсутні у людини, він психологічно несумісний коїться з іншими людьми і несе із собою тінь конфлікту. Якщо люди дуже різняться між собою за типами психологічних переваг і не усвідомлюють, не враховують цього, то виникнення конфліктів дуже ймовірно, навіть якщо люди не мають антагоністичних інтересів.

Темперамент впливає на практично всі аспекти життя людини, починаючи з вибору професії та стилю спілкування та закінчуючи здоров'ям, стосунками[29].

Психологиня Вікторія Івачова[17, с. 56] перерахувала основні сфери впливу:

- Професійний вибір: темперамент впливає на вибір професії та стиль роботи. Наприклад, сангвініки можуть бути успішними у комунікативних сферах, а меланхоліки у творчих галузях.

- Особисті відносини: знання темпераменту партнера допомагає у побудові більш гармонійних відносин. Ефективне спілкування та облік особливостей темпераменту сприяють зміцненню зв'язку.

- Управління стресом: знання власного типу темпераменту допомагає розробляти стратегії управління стресом та емоціями. Це важливо задля збереження психічної рівноваги.

- Особисте зростання та розвиток: розуміння власних рис темпераменту дозволяє краще використовувати сильні сторони та працювати над покращенням слабких. Це сприяє особистому зростанню та розвитку.

Як кожен тип темпераменту може вплинути на життя людини, розповіла Крістіна Саламатова:

- Сангвінік: люди з цим темпераментом часто обирають професії, пов'язані зі спілкуванням та творчістю. Вони можуть легко створювати соціальні зв'язки та знаходити спільну мову з різними людьми. Однак іноді їм не вистачає наполегливості та концентрації на завданнях.

- Меланхолік: зазвичай люди цього типу прагнуть професій, де потрібен аналітичний підхід, таких як наукові дослідження чи мистецтво. Вони можуть бути талановитими художниками, музикантами чи письменниками. Однак схильні до схильності до перфекціонізму і тривожності.

- Флегматик: флегматики добре справляються з роботою, де потрібна стабільність та врівноваженість. Вони можуть бути відмінними менеджерами та медіаторами у конфліктах. Однак іноді їм не вистачає ініціативності та емоційної виразності.

– Холерик: холерики, як правило, вибирають професії, де потрібне лідерство та рішучість. Вони можуть бути успішними підприємцями, керівниками та спортсменами. Однак вони можуть бути нетерплячими та схильними до агресії[46].

Вікторія Івачова[39, С. 34-35], вивчаючи темперамент, зазначала, що «темперамент – це лише один із аспектів особистості, кожна людина унікальна. Немає ні «кращого», ні «гіршого» типу темпераменту, всі вони можуть бути успішними та щасливими, за умови, що людина усвідомлює свої особливості та працює над самовдосконаленням. Тому важливо не тільки знати свій темперамент, а й розвивати власні навички управління ним. Це дозволить краще адаптуватися до умов, що змінюються, і зробити життя більш насиченим і успішним».

Експерт наголошує, що темперамент формує сприйняття миру та взаємодію з ним. Знання власного темпераменту та повага до темпераментів інших людей сприяє більш ефективній комунікації, глибоким міжособистісним відносинам та кращому саморозумінню. Це шлях до більш гармонійного та щасливого життя.

Визначаючи внутрішні та зовнішні реакції, темперамент впливає темп і ритм діяльності, поведінки, протікання психічних процесів: від цього залежить швидкість їх виникнення, стійкість, інтенсивність. Темперамент визначає динаміку психічного життя через психічні властивості: реактивність, активність, чутливість, емоційність, пластичність та ригідність, спрямованість зовні чи на себе[12].

Крім того, за різних умов життя, навчання та виховання за наявності певного типу темпераменту формуються різні психологічні риси. Вчені здавна помітили, що представники різних типів темпераменту вибирають переважно ті професії, які найбільше відповідають їх природним нахилам. Схильність до певної професії має напівусвідомлений характер і відображає прагнення людини отримати задоволення у певному виді діяльності.

Як впливає тип темпераменту на успішність у школі. Сам собою темперамент не впливає на успішність навчання. Темперамент лише визначає ті способи, методи, темп, які максимально підходять учневі з тим чи іншим темпераментом для освоєння нових знань.

Як впливає тип темпераменту на вибір професії. На вибір професії темперамент, звісно, впливає. Наприклад, холерики витримують високий темп роботи, менш схильні до стресу, але на монотонній роботі, що вимагає посидючості, можуть швидко втомлюватися. І, навпаки, флегматики та меланхоліки можуть відчувати стрес від необхідності швидко приймати рішення, спілкуватися з великою кількістю людей[47].

Під впливом виховання та освіти прояви рефлексивної поведінки у нормальних умовах будуть пристойними. Однак за умов кризової ситуації, у напруженому, схвильованому стані, зростає тенденція до вроджених форм поведінки, а можливість використання нестандартних підходів до проблеми падає. Тобто вроджені форми реагування можуть знову проявитися під впливом екстремальних умов, оскільки вимагають великої кількості енергетичних витрат і складності регулювання. Внутрішнє навантаження, що виходить за рамки адекватної поведінки, здатне змити культурні наноси.

Л.С. Виготський вважав темперамент передумовою, а характер кінцевим результатом виховного процесу. Він наголошував, що якщо в спокійних умовах темперамент надає особистості досить широкі межі швидкості можливих реакцій, то в ситуаціях тривоги та страху його вплив на спосіб та ефективність діяльності посилюється, оскільки такі умови сприяють осипанню «лушпиння» виховання та оголюють вроджений кістяк. При цьому варто зауважити, що відчуття внутрішнього особистісного навантаження людини може бути наслідком несумісності та надмірної кількості сімейних та професійних ролей, що виконуються нею. Для кожної людини є певна сукупність таких ролей, що залежать від обставин, темпераменту та віку. Досить часто між батьком та дитиною з різними темпераментами виникають конфлікти через взаємне нерозуміння. Наприклад, швидка та вибухова мати холеричного темпераменту

не розуміє уповільнену дочку-флегматика. Реакція на стресові ситуації у людей із різними типами темпераменту та форми психологічних захистів представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Реакція на стресові ситуації з різними типами темпераменту

Вид темпераменту	Реакція людини в умовах критичної або конфліктної ситуації
Флегматик	Флегматик перестає давати ситуації будь яке значення, знайшовши мотивацію лишити все на самотік (Куди спішити? Треба почекати і подивитись, як будуть розвиватися події, а тоді вже вирішити, що роботи).
Холерик	Холерик або шукає винних, перейшовши до відкритих дій проти них(знайти винного і наказати) або проявляє агресію словесно, у формі звинувачень.
Меланхолік	Меланхолік, як людина з підвищеною тривожністю має перевагу до звинувачень себе. І не тільки д звинувачень, а й до надлишкової фіксації на тому що відбулось. Йому здається що до нього погано відносяться і тому знадобиться відносно менший рівень стресу для формування стресу. На цьому фоні відбувається зворотній зв'язок, коли при високій тривожності негативне відношення до себе поглиблюється.
Сангвінік	Сангвінік обезцінює травматичність ситуації за рахунок зничення значимості цілі. Обезцінення цілі призводить до того що, як людина з високою активністю психіки і великою впевненістю в собі, не схильний до агресії і його поведінка відрізняється реалістичністю.

Отже, особистісні характеристики є невід'ємною частиною впливу на поведінку людини. Темперамент впливає на практично всі аспекти життя людини, починаючи з вибору професії та стилю спілкування та закінчуючи здоров'ям, стосунками. Характер формується під впливом соціуму, але його подальші обов'язки це норми поведінки в тих чи інших життєвих ситуаціях.

Висновки до першого розділу.

Поняттям особистих характеристик особистостей займалося багато дослідників. Особистими характеристиками називають ті які описують людину, її емоції та поведінку. Серед основних характеристик особистості виділяють – темперамент, характер, здібності та риси. Темперамент є вродженою властивістю людини, яка визначає. Характер це соціально-обумовлена характеристика особистості, яка формується під впливом середовища. Здібності є тією властивістю, що показує здатність людини виконувати ті чи інші завдання та роботи. Рисами називають ті якості, які описують темперамент та характер.

Механізми формування тієї чи іншої характеристики особистості є різними. Наприклад формування темпераменту відбувається ще на етапі перебування дитини в утробі матері. Характер, як було згадано вище формується під впливом соціуму. Тобто батьки та найближчі родичі формують характер дитини. Здібності у вигляді задатків, які формуються далеко до народження дитини, і відповідають за особливості будови тіла, рухового апарату, органів чуття, нейродинамічні властивості мозку, особливості функціональної асиметрії великих півкуль та ін.

Темперамент характеризує життєстійкість особистості, але її спрямованість, моральний характер, переконання, інтереси, психологічні схильності та здібності не залежать від нього. Особистість людини, безсумнівно, впливає на її когнітивні процеси - сприйняття, увагу, уяву, мислення та пам'ять. Цей вплив досягається за рахунок вольових та інструментальних рис характеру.

На емоційне життя людини безпосередньо впливає особистість. Те саме можна сказати про мотивацію та саму волю. Уміння не зводиться до знань, умінь і навичок, якими володіє людина, а забезпечує їх швидке набуття, закріплення та ефективне практичне застосування.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНИХ РОЛЕЙ ПОДРУЖЖЯ

2.1 Дефініція «роль» в теоретично-прикладному аспекті психології

У нашому житті ми виконуємо кілька ролей. Ми – нащадки, брат і сестра, учень, наставник, друг, партнер і батько. Ми працівники, боси, художники та мрійники. Ми веселі, настирливі, серйозні, організатори, планувальники, спонтанні та вечірники.

Деякі з цих ролей ми обираємо, тому що вони є вираженням наших цінностей або тому, що вони здаються захоплюючими чи приємними. Але багато ролей – це ролі, які були обрані для нас або в які ми потрапляємо несвідомо – тому що ми думаємо, що це «те, що ми повинні робити», або тому що ми не знаємо нічого іншого[28].

У будь-якому випадку, рідко коли ми обираємо роль або потрапляємо в неї і свідомо вирішуємо, як ми хочемо виконувати цю роль. Іншими словами, ми можемо одружитися, тому що ми думаємо, що це те, що люди роблять, коли вони разом протягом тривалого часу. Або ми можемо одружитися, тому що ми глибоко любимо людину, цінуємо інститут шлюбу, і ми хочемо жити з людиною, яку ми любимо. Але як часто хтось вирішує одружитися, а потім насправді сідає зі своїм партнером і думає про те, як вони хочуть сформувати цей шлюб. Як вони хочуть визначити свої ролі як партнерів, як вони хочуть вирішувати конфлікти, яку роль вони хочуть, щоб грала розширена родина, і всі численні аспекти їхніх стосунків і подружнього життя, які складають шлюб[75].

Слово «роль» походить від латинського *rotulus*, що буквально означає згорток паперу, на якому написаний сценічний текст персонажа актора. Сучасна психолінгвістика, психосемантика, семіотика та інші дані доводять близькість концептуального змісту ролей і особистості, а людська свідомість і досвід мають властивості, подібні до природи тексту. В структурному

психоаналізі вважається, що несвідоме людини структуроване як текст і може описуватися лінгвістичними закономірностями.

Термін «ролі» в психології визначає соціально встановлені очікування та норми, що впливають на поведінку та взаємодію людей у соціальних групах. Здебільшого люди входять у ролі несвідомо, просто імітуючи те, як вони бачили, як це було зроблено (неважливо, чи це найкращий спосіб чи ні), або виконуючи їх так, як вони уявляють, що це має бути виконано, або роблячи це у режим виживання – робити все, що потрібно день у день, щоб встигнути до наступного дня. Рідко люди думають про те, як зробити це найкраще, виділяють час, щоб дізнатися про це, і думають про те, як виконувати роль таким чином, щоб відповідати тому, ким вони є і як вони хочуть прожити своє життя[42].

Згодом ми втомлюємося грати роль, яка не відповідає дійсності. Це означає, що люди часто відчують себе глибоко нещасливими в своїх ролях. Вони перебувають у шлюбі і не відчують, що їх бачать і люблять такими, ким вони є насправді, відчують образу на своїх дітей. Вони відчують, що застрягли в кар'єрі, в якій не впевнені або сильно п'ють на сімейних заходах.

Імпульсом у цей момент є бажання повністю відмовитися від ролі – завести роман/вийти з шлюбу, кинути роботу, переїхати в інше місто або кинути школу. Або пробують піти менш драматичними способами, наприклад через алкоголь, наркотики, витрати, азартні ігри або «зонування» перед телевізором. Але є й інший варіант, для цього потрібні лише самосвідомість і певна сміливість: з'ясувати, чи можливо знову прийняти свої ролі таким чином, щоб це було більш відповідним тому, ким ми є насправді. Іншими словами, з'ясувати, як робити ці речі по-нашому[17].

Непросто вжитись в свою унікальну роль. Часто відчувається сильний тиск робити речі «так, як це робилося завжди». Змінити роль може бути ще складніше, якщо ви робите це певним чином протягом певного часу, і, зрештою, може статися так, що неможливо залишатися в ролі та бути тим, ким ви повинні були бути в світ. Вживатися в якусь роль часто означає вибір не

виконувати іншу роль (важко бути батьком і не бути батьком одночасно, не завдаючи психологічної шкоди дитині), а іноді роль вимагає жертв, на які ви, зрештою, не бажаєте йти(було б важко залишатися адвокатом і вирішити, що ви більше не хочете звертатися до суду)[29].

Одним з найвідоміших психотерапевтичних підходів, який базується на уявленні про три внутрішні ролі кожної людини є транзактний аналіз.

Транзактний аналіз (ТА) – це психоаналітична теорія та метод терапії, розроблений Еріком Берном у 1950-х роках. Транзакції стосуються комунікаційних обмінів між людьми.

Під час розмови з кимось особа, яка починає спілкування, дасть «стимул транзакції», а потім особа, яка отримує цей стимул (або повідомлення спілкування), дасть «відповідь транзакції».

Транзактний аналіз – це метод, який використовується для аналізу процесу транзакцій у спілкуванні з іншими. Це вимагає від нас усвідомлення того, як ми відчуваємо, думаємо та поведимося під час взаємодії з іншими.

ТА визнав, що людська особистість складається з трьох «станів его»; кожен з яких є цілою системою думок, почуттів і поведінки, за допомогою яких ми взаємодіємо один з одним. Его-стани «Батько», «Дорослий» і «Дитина» та взаємодія між ними утворюють основу теорії транзактного аналізу[38].

Транзакційні аналітики навчені розпізнавати, з якого его-стану люди здійснюють транзакції, і стежити за послідовністю транзакцій, щоб втручатися та покращувати якість та ефективність спілкування.

Ерік Берн заснував ТА наприкінці 1950-х років. Ерік Берн народився в Канаді в 1910 році і помер в 1970 році; його сфера знань сягала психоаналізу. Його ідеї щодо ТА виникли на основі психоаналітичної теорії Зигмунда Фрейда про те, що досвід дитинства сильно впливає на наше доросле життя та є основою для розвитку нашої особистості та психологічних чи емоційних проблем, від яких ми страждаємо. Подібним чином Берн вважав, що наш досвід дитинства, особливо те, як нас виховують, впливає на розвиток наших трьох его-станів (Батьки, Дорослий і Дитина). Це може несвідомо

змусити нас відтворити те саме ставлення та поведінку наших батьків до когось іншого під час розмови або реагувати на спілкування та взаємодію тривогами та емоціями минулого дитинства[86].

Ерік Берн припустив, що дисфункціональна поведінка є результатом самообмежувальних рішень, прийнятих у дитинстві в інтересах виживання. Кульмінацією таких рішень є те, що Е.Берн назвав «життєвим сценарієм», передсвідомим життєвим планом, який керує способом життя.

Зміна життєвого сценарію є метою психотерапії транзактного аналізу. Заміна насильницьких організаційних чи суспільних сценаріїв кооперативною ненасильницькою поведінкою є метою інших застосувань транзактного аналізу.

Відколи Берн створив ТА, інші психотерапевти та психологи, такі як Томас Гарріс і Клод Штайнер, доповнили її, розвиваючи теорію та її терапевтичне застосування.

ТА вважає, що у нас є три різні стани або способи існування під час взаємодії, а саме: его-стан дитини, его-стан батька та стан дорослого (Berne, 1957). Те, в якому стані ми перебуваємо під час взаємодії, залежить від кількох факторів, таких як те, як ми були зумовлені діяти чи реагувати з дитинства, будь-які минулі травми, які зараз змушують нас діяти певним чином під час певних взаємодій чи ситуацій, і те, як інша людина, з якою ми спілкуємося, ставиться до нас/в якому его-стані вона перебуває, коли розмовляє з нами[92].

Взаємодія з кимось із ролі дитини чи батьків часто є типовою або несвідомою реакцією, яка використовується, і потрібне свідоме усвідомлення, щоб мати змогу повернутися в режим дорослого та натомість взаємодіяти з цього місця. Ось як Ерік Берн описує всі три ролі.

Роль дитини.

Існує два підрозділи дитячого стану: адаптована дитина і вільний дитячий его-стан. Це коли ми взаємодіємо та реагуємо на когось на основі наших минулих внутрішніх емоцій, які ми відчували в дитинстві, тобто коли ми повертаємося до наших думок і почуттів, коли ми були дітьми.

Дитячий его-стан будується на будь-якому підкріпленні, яке ми отримали в дитинстві, позитивному чи негативному, реагувати так чи інакшим чином, що все ще обумовлює та впливає на наші взаємодії сьогодні[7].

Адаптований дитячий стан пристосовується та діє відповідно до бажання інших, щоб догодити їм і дати зрозуміти, що ти хороший. Тим не менш, він також має бунтівну сторону, коли стикається з уявним конфліктом і викликає опір, ворожість і емоційну реакцію. Вільний дитячий его-стан може бути творчим, спонтанним, грайливим і шукати задоволення.

Роль батька.

Є два підрозділи материнської держави; Критичний/контролюючий батьківський стан і піклувальний батьківський стан. Це моделі поведінки та мислення, яких ми навчилися під час нашого минулого спілкування з батьками та іншими авторитетними особами (вчителями, бабусями, дідусями тощо).

Е.Берн вважав, що наш досвід протягом перших п'яти років життя сприяв розвитку батьківського его-стану. Цей стан містить багато суджень про те, як хтось або щось поводить, тобто це той стан, коли ми бачимо, що означає «повинен» і «не повинен» щодо чогось.

Роль дорослого.

На відміну від двох інших, роль дорослого не має жодних підрозділів. Дорослий стан взаємодіє з людьми та їхнім оточенням тут і зараз, а не через минулі умови або те, як їм сказали інші люди. Цей стан є більш відкритим, більш раціональним і менш швидким у різких судженнях щодо ситуації чи людини. Коли спілкування відбувається в дорослому стані, ми, швидше за все, будемо поважати, йти на компроміси, повністю вислуховувати інших і мати більш здорові соціальні взаємодії.

Усі ці три стани дитини, батька та дорослого впливають на те, як ми отримуємо, сприймаємо та реагуємо на інформацію чи повідомлення від когось.

Трансакційний аналіз вважає, що спілкування/транзакції між дорослими призводять до найбільш ефективного та здорового спілкування, а отже, до стосунків з іншими[26].

Часто ми можемо використовувати додаткові ролі чи транзакції. Додаткові транзакції – це такі взаємодії людей, коли у відповідь на ваші дії партнер реагує саме так, як ви хотіли та очікували. Такі транзакції складаються, якщо кожен із партнерів знаходиться на одному рівні (Батько-Батько, Дорослий-Дорослий чи Дитина-Дитина). Важливо зазначити, що хоча фраза «додаткові транзакції» звучить позитивно, це не обов'язково означає, що цей тип спілкування завжди є здоровим спілкуванням. Додаткова транзакція має місце, коли лінії між его-станом відправника та одержувача паралельні.

Це означає, що в якому б его-стані не перебував відправник, його спілкування досягає бажаного его-стану одержувача або впливає на нього. Таким чином, одержувач реагує таким чином, що доповнює его-стан відправника, а не кидає йому виклик[15].

Коли ця додаткова транзакція відбувається від дорослого до дорослого, це вважається найкращим типом спілкування, оскільки воно викликає повагу та зменшує конфлікти. Коли додаткова транзакція відбувається з его-стану дитини та відповідає на нього з его-стану батька, який піклується, це також допоможе зменшити конфлікти та створити певний ступінь гармонії у взаємодії; однак ви можете зрозуміти, чому це не обов'язково буде найкращою формою взаємодії на робочому місці між двома дорослими.

Наприклад, у шлюбі, якщо один партнер стурбований подією, інший може взяти на себе більш турботливий батьківський стан, щоб допомогти заспокоїти і підтримати їх, і це чудово; однак, якщо це основний спосіб спілкування між ними, то з часом це спричинить напругу та буде досить виснажливим.

Перехресні транзакції – це коли его-стани двох взаємодіючих людей не збігаються, коли его-стан відправника не досягає бажаного або наміченого его-стану респондента; таким чином, вони відповідають відправнику суперечливо (що можна побачити за перекресленими стрілками на зображенні праворуч)[85].

Приховані транзакції – це коли відправник назовні передає одержувачу повідомлення, яке звучить так, ніби воно надходить із його дорослого стану до дорослого одержувача.

Однак фактично існує основне, тонке повідомлення, надіслане від дочірнього або батьківського стану відправника, яке має отримати дочірній або батьківський стан відповідача. Таким чином, два повідомлення надсилаються одночасно. Це може бути зроблено відправником свідомо чи несвідомо.

Не менш відомим вченням про ролі є таке поняття як «драматичний трикутник». Драматичний трикутник – одна з найвідоміших моделей людських стосунків у транзакційному аналізі. Трикутник добре вкоренився у популярній психології, обріс мітами та надихнув нові покоління психологів на пошук виходу з нездорових стосунків.

Драматичний трикутник вперше був описаний Стівеном Карпманом у 1960-х роках. Це модель дисфункціональної соціальної взаємодії та ілюструє гру влади, яка включає три ролі: Жертва, Рятівник і Переслідувач, кожна роль представляє загальну та неефективну відповідь на конфлікт.

Подорож навколо трикутника можна здійснити у групі або з іншою особою, наприклад з подружжям, дитиною, колегою по роботі тощо. Більшість із нас неврологічно запрограмовані грати ці три ролі, і ми свідомо чи несвідомо вибираємо одну роль з огляду на конкретний контекст[75].

У драматичному трикутнику кожен гравець у конкретній грі розуму починає з виконання однієї з трьох типових ролей:

Жертва – «Бідна я».

Жертви часто почуваються потерпілими, потрапившими в пастку, безпорадні та безнадійні. Вони думають, що вони віддані на милість життя. Вони не бажають брати на себе відповідальність за свої небажані обставини і не думають, що мають силу змінити своє життя.

Жертви вважають себе безсилими або некомпетентними і звинувачують переслідувачів (можуть бути інші люди або певна ситуація). Вони завжди шукають Рятувальників, щоб вирішити проблему за них. Якщо Жертви

продовжуватимуть залишатися в «пригніченій» позиції, це не дозволить їм приймати рішення, вирішувати проблеми, змінювати поточний стан або відчувати будь-яке задоволення чи досягнення[28].

Рятувальник – «Дозволь мені допомогти тобі».

Рятувальники постійно втручаються від імені Жертв і намагаються врятувати їх від передбачуваної шкоди. Вони відчують себе винними, стоячи осторонь і «спостерігаючи, як люди тонуть».

Рятувальники можуть мати добрі наміри і прагнути «допомогти» іншим людям. Вони не усвідомлюють, що, пропонуючи жертвам короткострокові виправлення, вони тримають їх залежними та нехтують їхніми власними потребами. Ось чому Рятувальники часто відчують напругу, втому та можуть не встигати завершити свої завдання, оскільки вони зайняті гасінням пожежі для Жертв, коли вони виникають!

Переслідувач – «У всьому ти винен».

Переслідувачі схожі на «критичних батьків», суворих і твердих, які встановлюють межі. Вони схильні думати, що вони повинні перемогти будь-якою ціною.

Переслідувачі звинувачують Жертв і критикують поведінку Рятувальників, не надаючи відповідних вказівок, допомоги чи вирішення проблеми. Вони критично налаштовані, вміють причепитися, а також контролювати з порядком і жорсткістю. Вони пригнічують Жертв і іноді можуть бути хуліганам[29].

В 2009 році один з німецьких вчених Девід Емеральд випустив книгу під назвою – «Динаміка розширення можливостей». Динаміка розширення можливостей є прикладом соціальної моделі, яка прямо протилежна доДраматичного трикутника і винахідливий рефлексивний інструмент. Це засіб для покращення спілкування та переконання, що стосунки знаходяться в місці більшої винахідливості збільш здоровою динамікою для окремих людей і команд[24].

Д. Емеральд прагнув дати людям можливість вирватися з цього циклу негативних конфліктів, перемістивши кожную роль у більш позитивне русло за допомогою здоровіших ідей і моделей поведінки.

Отже, Жертва переходила до ролі *Творця*. Творець повинен мати можливість відповісти собі на питання чого він хоче і покращити свою здатність знаходити шлях до своєї кінцевої мети. Зміна перспективи дозволяє Творцеві перейти від мислення, зосередженого на проблемі і на тому, як вона впливає на них, до розширення можливості ролі Творця, орієнтованого на рішення. Зосередженість на результаті повертає силу Творцю, дозволяючи йому знайти опору і досягти прогресу у вирішенні своїх проблем.

Творець має навчитися знаходити свої відповіді на проблеми, які ставить перед ним життя. Кожен стикається з труднощами від дрібних до трагічних. Єдине, що ми справді можемо контролювати, це те, як ми вирішуємо реагувати на них. Тепер це не означає принижувати нікого, хто є Жертвою або пережив ситуацію, що травмує. Мета полягає в тому, щоб не потрапити в пастку Жертви, коли людина заманує себе в негативний цикл того, наскільки вона безпорадна і безнадійна[6].

Переслідувач перетворюється на роль *Суперника*. Суперник –це людина, яка становить здорову конкуренцію Творцю. Позитивна людина у ролі Суперника може допомогти створити нові можливості та сприяти зростанню Творця, кидаючи виклик способами, які не є руйнівними. Альтруїстична людина у ролі Суперника може забезпечити значну мотивацію, яка надихне Творця на великі звершення.

А роль Рятувальника переходить до ролі *Тренера*. Різниця між Рятівником і Тренером полягає у їхньому відношенні до Жертви чи Творця. Тренер розуміє, що вони не мають реальної влади виправити когось, крім себе. Вони встановлюють здорові кордони, можуть забезпечити мотивацію і керівництво.

Вони підтримуватимуть здорові кордони і не дозволять втягнути себе в конкуренцію, яка відбувається між Творцем та Суперником[98].

Отже, «ролі» в психології визначають соціально встановлені очікування та норми, що впливають на поведінку та взаємодію людей у соціальних групах. Одним з найвідоміших психотерапевтичних підходів, який базується на уявленні про три внутрішні ролі кожної людини є транзактний аналіз. Це метод, який використовується для аналізу процесу транзакцій у спілкуванні з іншими. Це вимагає від нас усвідомлення того, як ми відчуваємо, думаємо та поведимося під час взаємодії з іншими.

2.2 Підходи до вивчення гендеру та гендерно-обумовлених ролей

Усі люди народжуються з біологічними характеристиками статі, чоловічої, жіночої або інтерсексуальної. Гендер, однак, є соціальною конструкцією, яка, як правило, базується на нормах, поведінці та суспільних ролях, які очікуються від індивідів насамперед на основі їх статі.

Перше визначення статі було пов'язане з феміністським аналізом «сучасного суспільства» – критикою дискримінаційного статусу жінки. У статті антрополога Гейла Рубіна «Обмін жінками: примітки до есе «Політична економія»» (1975) поняття гендеру визначається як сукупність угод, які регулюють біологічну стать як соціально активне суб'єктне тіло [12]. У 1980-х роках це визначення стало основою для різних концепцій. У США, де гендерні дослідження набули статусу офіційної освітньої та наукової дисципліни, довідкові видання дають таке визначення гендеру: «Термін, введений феміністками для підкреслення соціальних аспектів статевої відмінностей. Коли відмінності між чоловіками і жінок називають Коли вони мають на увазі «статеві» відмінності, вони мають на увазі біологічні відмінності. Коли вони говорять про гендер, вони виходять з певних соціокультурних визначень понять жінки та чоловіка, беручи до уваги відмінності в їх соціальному статусі»[17].

Ось визначення з підручника американського соціолога Е. Гідденса (1989), на яке переважно спираються вітчизняні дослідники: «Якщо гендер

пов'язаний з фізіологічними та фізичними відмінностями між жінками та чоловіками, то поняття гендеру відноситься до їх психологічних, соціальних та культурних характеристик. Різниця між біологічною статтю та статтю є фундаментальною, оскільки багато відмінностей між жінками та чоловіками зумовлені причинами небіологічного характеру. Якщо стать людини визначається біологічно. Визначено, то рід (гендер) є визначається культурою і суспільством.

Теоретик гендерної методології ,Джоан Скотт, дає таке визначення гендеру: «елемент соціальних стосунків, заснований на статевих відмінностях і первинний спосіб позначення владних відносин»[16].

Далі ми розглянемо словникове визначення поняття «гендер»: Глосарій гендерних термінів: Гендер — це соціокультурна конструкція статі, яка представляє специфічні характеристики того, що називають «чоловічим» і «жіночим». «Поведінка, стиль і стиль життя, норми, уподобання, життєві цілі тощо. На відміну від біологічної статі, гендер сконструйований у певному соціальному та культурному середовищі та в певний історичний період, а тому має відмінності в часі та просторі. Гендер не є еквівалентом «жіночий» або «жіночий». Це стосується як чоловіків, так і жінок, а також їхніх соціальних і культурних стосунків. Важливо зазначити, що крім біологічних і соціальних аспектів, на стать також впливають культурні аспекти.

Короткий психологічний словник пропонує одне з таких пояснень гендеру — соціобіологічної характеристики, за допомогою якої люди визначають поняття «чоловік» і «жінка»[27].

Оксфордський тлумачний словник з психології: гендер – термін, що використовується в даний час при обговоренні відмінностей і подібності між чоловіками і жінками, їх соціальними ролями і т.п.

Девід Майерс визначив гендер як соціально-біологічні характеристики, за допомогою яких люди характеризують чоловіків і жінок. Оскільки «стать» є біологічною категорією, соціальні психологи іноді посилаються на гендерні біологічні відмінності як на «міжстатеві відмінності»[3].

Увага дослідників до концепції гендеру в радянській науці зросла з початку 90-х років. Соціальні зміни, що відбулися в кінці 80-х і на початку 90-х років, стали головним фактором, що вплинув на формування нового напрямку в соціальних науках, який ще не був повністю сформованим. Розрізнення понять «стать» і «гендер» відкрило нові можливості для теоретичного розуміння соціальних процесів. Феміністські дослідниці наприкінці 80-х років почали переходити від критики патріархату та вивчення жіночого досвіду до аналізу гендерної системи. Жіночі дослідження поступово перетворилися на гендерні дослідження, де гендерні підходи стали основними. У сучасній науці гендерний підхід широко використовується для аналізу соціальних і культурних процесів і явищ[14].

Важливо зрозуміти, що таке гендер має суміжні з ним поняття. Терміни стать і гендер часто використовуються як синоніми, хоча вони мають різні значення. У цьому контексті стать відноситься до біологічної категорії чоловіка або жінки, що визначається фізичними відмінностями в генетичному складі та репродуктивній анатомії та функції. З іншого боку, гендер стосується культурних, соціальних і психологічних значень, пов'язаних із маскулінністю та фемінінністю (Wood & Eagly, 2002). Ви можете думати про «чоловіче» та «жіноче» як про різні категорії статі (людина зазвичай народжується чоловіком або жінкою), але «чоловіче» та «жіноче» – це континууми, пов'язані зі статтю (кожен має певний ступінь чоловічого і жіночі риси та якості)[29].

На думку А.Кириліної, гендер означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі. Чи не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають, в кінцевому рахунку, психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків. Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто мати ті чи інші анатомічні особливості – це означає виконувати ті чи інші запропоновані нам гендерні ролі. А.Кириліна підкреслює, що важливу роль у розвитку та підтримці гендерної системи відіграє свідомість людей. Конструювання гендерної свідомості індивідів відбувається за допомогою

розповсюдження і підтримки соціальних і культурних стереотипів і норм, за порушення яких суспільство карає людей (наприклад, ярлики «чоловікоподібна жінка» або «мужик, а веде себе як баба» дуже болісно переживаються людьми і можуть викликати не тільки стреси, але і різні види психічних розладів).

З моменту свого народження людина стає об'єктом впливу гендерної системи – у традиційних суспільствах відбуваються символічні пологові обряди, що розрізняються залежно від того, якої статі народилася дитина; колір одягу, колясок, набір іграшок новонародженого у багатьох суспільствах також визначені його статтю.

Процес виховання в сім'ї (в особі батьків і родичів), система освіти (в особі виховательок дитячих установ і вчителів), культура в цілому (через книги і засоби масової інформації) впроваджують у свідомість дітей гендерні норми, формують певні правила поведінки і створюють уявлення про те, хто є «справжній чоловік» і якою має бути «справжня жінка». Згодом ці гендерні норми підтримуються за допомогою різних соціальних (наприклад, право) і культурних механізмів, наприклад, стереотипів в ЗМІ.

Окрім статі та гендеру, існує низка пов'язаних термінів, які також часто неправильно розуміються.

Гендерні ролі – це поведінка, ставлення та риси особистості, які в даній культурі позначаються як чоловічі або жіночі. Загально-прийнято думати про гендерні ролі в термінах гендерних стереотипів або переконань і очікувань людей щодо типових характеристик, уподобань і поведінки чоловіків і жінок. Гендерна ідентичність людини стосується її психологічного відчуття того, що вона є чоловіком чи жінкою.

На відміну від цього, *сексуальна орієнтація* людини – це спрямованість її емоційного та еротичного потягу до представників протилежної статі, своєї статі або обох статей. Це важливі відмінності, і хоча ми не будемо детально обговорювати кожен із цих термінів, важливо визнати, що стать, гендер, гендерна ідентичність і сексуальна орієнтація не завжди відповідають одне одному. Людина може бути біологічно чоловіком, але мати жіночу гендерну

ідентичність, водночас відчуваючи потяг до жінок, або будь-яку іншу комбінацію ідентичностей та орієнтацій.

Дебати навколо гендеру незмінно зосереджуються на передбачуваній «природності» гендерних ролей, що вони «закріплені» та є неминучим результатом нашої біології – тобто пеніси ведуть до маскулінності, а вагіни – до жіночності. З цієї точки зору дорога добре пройдена, а маршрут визначений.

Традиційно існує три основні психологічні пояснення того, як ми орієнтуємося на шляху до гендерної ідентичності. Це психодинамічна теорія, теорія соціального навчання та теорія когнітивного розвитку. Усі зосереджені на ранньому дитинстві, тобто приблизно до семирічного віку[7].

Психодинамічна теорія.

Психодинамічні теорії, зосереджуються на несвідомих потягах, стосунках дитини та ранньому досвіді з батьками (або основними опікунами). Стать є основною частиною особистості, яка базується на усвідомленні дитиною своєї анатомії та її ідентифікації з одностатевим батьком. Ключовим моментом у його розвитку є дозвіл комплексу Едіпа у хлопчиків і комплексу Електри у дівчаток. Обидва передбачають розв'язання інцестуального бажання мати батьків протилежної статі та конкуренцію з батьками тієї ж статі. Дівчата вважають одностатевих батьків відповідальними за втрату ними пеніса. Хлопчики бояться, що їхній пеніс забере одностатевий батько. Цей антагонізм якимось чином вирішується, і дитина зближується з одностатевим батьком. Для чоловіків страх перед втратою пеніса є більш абстрактним поняттям, що означає, що чоловіки повинні докладати більше зусиль, щоб впоратися з невизначеністю. Для самок втрата вже очевидна. На цю думку, чоловіча роль сильніша, ніж жіноча. Тут неважко помітити три гендерні лінзи[75].

Теорія соціального навчання.

Замість вродженої, несвідомої та біологічної основи гендерної ідентичності теорія соціального навчання наголошує на оточенні дитини та досвіді навчання. Згідно з цією точкою зору, гендерні ролі вивчаються шляхом

поєднання спостережень за поведінкою інших і моделювання (наслідування одностатевих опікунів).

Діти розпізнають різну поведінку хлопчиків і дівчаток, як правило, і ставлення інших у формі винагород або покарань за відповідні/неналежні дії. Діти також відчують індивідуальні відмінності в поводженні, які починаються з народження з фізичного поводження, вибору одягу та іграшок і моделей мовлення. Поведінка, пов'язана зі статтю, помітна до року. Завдяки обумовленню поведінка, яка регулярно й постійно винагороджується, швидше за все, збережеться, тоді як така поведінка, яка карається, швидше припиниться.

Хоча теорія соціального навчання пропонує деяке пояснення того, як моделювання та підкріплення взаємодіють, вона має тенденцію недооцінювати індивідуальні відмінності в розвитку та реакції інших, такі як непослідовність у поведінковому підкріпленні. Хоча він враховує когнітивні фактори, він також применшує свободу волі дітей і те, як вони активно розуміють світ[43].

Когнітивно-розвивальна теорія.

Згідно з когнітивно-розвитковою теорією, у дитинстві ми дорослішаємо та відчуваємо світ, реорганізовуючи психічні процеси, коли ми просуваємося через серію етапів розвитку. Дитячий розвиток проходить різні віхи, рухаючись від простого до складного та від конкретного до абстрактного, включаючи розвиток мови. Діти є активними учасниками набуття гендерних ролей на стадіях розвитку, які дозволяють усе більш витончене розуміння понять і мови. У міру дорослішання дітей розбіжності між їхніми знаннями та досвідом навколишнього середовища призводять до відповідних змін їхніх уявлень. Набуття гендерної сталості, стабільності та послідовності може відбутися лише тоді, коли дитина досягла певного рівня когнітивної зрілості.

Загалом психологія гендеру розкривається в сірих зонах, тобто у зв'язку між ідентичністю та самовираженням, а також у тому, як ми розуміємо розриви між (біологічною) статтю, собою та соціальним. Для багатьох розриви невідповідності можуть бути вузькими або навіть непомітними, інші можуть

знайти способи поведінки та мислення, щоб подолати розрив, а для інших цей розрив може здаватися нездоланим.

Відмінності між чоловіками та жінками можуть ґрунтуватися на фактичних гендерних відмінностях (тобто чоловіки та жінки дійсно відрізняються за деякими здібностями), гендерних ролях (тобто на відмінностях у тому, як чоловіки та жінки повинні діяти) або гендерні стереотипи (тобто відмінності в тому, як ми думаємо про чоловіків і жінок). Іноді гендерні стереотипи та гендерні ролі відображають реальні гендерні відмінності, але іноді ні[38].

Гендерні відмінності. Що стосується мови та мовних навичок, дівчата раніше розвивають мовні навички та знають більше слів, ніж хлопчики; однак це не означає довгострокових розбіжностей. Дівчата також частіше, ніж хлопці, висловлюють похвалу, погоджуються з людиною, з якою вони розмовляють, і уточнюють коментарі іншої людини; хлопчики, навпаки, частіше, ніж дівчата, відстоюють свою думку та критикують (Leaper & Smith, 2004). З точки зору темпераменту, хлопчики дещо менш здатні придушувати неадекватні відповіді та дещо частіше лягнуть речі, ніж дівчата (Else-Quest, Hyde, Goldsmith, & Van Hulle, 2006)[5].

Що стосується агресії, то хлопчики виявляють більший рівень неспровокованої фізичної агресії, ніж дівчата, але немає різниці щодо спровокованої агресії (Hyde, 2005).

Деякі з найбільших відмінностей стосуються стилів гри дітей. Хлопчики часто грають у організовані грубі ігри у великих групах, у той час як дівчата часто грають менше фізичних навантажень у набагато менших групах (Maccoby, 1998).

Існують також відмінності в показниках депресії: дівчата набагато частіше, ніж хлопчики, страждають від депресії після статевого дозрівання. Після статевого дозрівання дівчата частіше залишаються незадоволеними своїм тілом, ніж хлопчики[2].

Існує значна мінливість між окремими самцями та окремими самками. Крім того, навіть якщо існують відмінності середніх рівнів, фактичний розмір більшості цих відмінностей досить малий. Це означає, що знання чиеїсь статі не дуже допомагає передбачити його або її справжні риси. Наприклад, за рівнем активності хлопчики вважаються більш активними, ніж дівчатка.

Багато сфер, які, на нашу думку, відрізняються за статтю, насправді базуються на гендерних стереотипах, а не на фактичних відмінностях. Грунтуючись на великих мета-аналізах, аналізі тисяч досліджень понад мільйона людей, дослідження показало: дівчата не бояться, сором'язливі або бояться нового не більше, ніж хлопці; хлопчики не більш злі, ніж дівчата, а дівчата не більш емоційні, ніж хлопчики; хлопчики не кращі з математики, ніж дівчатка; і дівчата не більш балакучі, ніж хлопці (Hyde, 2005).

Як згадувалося раніше, гендерні ролі – це добре усталені соціальні конструкції, які можуть змінюватися від культури до культури та з часом. В американській культурі ми зазвичай думаємо про гендерні ролі в термінах гендерних стереотипів або вірувань і очікувань людей щодо типових характеристик, уподобань і поведінки чоловіків і жінок [95].

Коли ми дорослішаємо, наші гендерні ролі є стабільною частиною нашої особистості, і ми зазвичай маємо багато гендерних стереотипів. Діти починають дізнаватися про стать дуже рано. До свого першого дня народження діти вже можуть розрізнити обличчя за статтю. До свого другого дня народження вони можуть позначати стать інших і навіть сортувати предмети за категоріями за статтю. До третього дня народження діти можуть постійно ідентифікувати свою стать (див. Martin, Ruble, & Szkrybalo, 2002).

У цьому віці діти вважають, що стать визначається зовнішніми ознаками, а не біологічними. У віці від 3 до 6 років діти дізнаються, що стать постійна і не може змінитися просто зміною зовнішніх атрибутів, розвинувши гендерну сталість. У цей період у дітей також формуються міцні і жорсткі гендерні стереотипи. Стереотипи можуть стосуватися ігор (наприклад, хлопчики граються з вантажівками, а дівчатка-ляльками), рис характеру (наприклад,

хлопчики сильні, а дівчатка люблять плакати) і професій (наприклад, чоловіки – лікарі, а жінки – медсестри). Ці стереотипи залишаються жорсткими, доки діти не досягнуть 8-9 років. Тоді вони розвивають когнітивні здібності, які дозволяють їм бути більш гнучкими у своїх думках про інших[11].

Багато наших гендерних стереотипів настільки сильні, тому що ми так сильно наголошуємо на гендері в культурі (Bigler & Liben, 2007). Наприклад, до самців і самок по-різному ставляться ще до народження. Коли хтось дізнається про нову вагітність, перше запитання, яке задають: «Це хлопчик чи дівчинка». Відразу, почувши відповідь, висловлюються судження про дитину: «хлопчики будуть грубими і як блакитні, а дівчатка – ніжними і як рожеві». Теорія міжгрупового розвитку постулює, що сильна увага дорослих до гендеру спонукає дітей звертати увагу на гендер як на ключове джерело інформації про себе та інших, шукати будь-які можливі гендерні відмінності та формувати жорсткі стереотипи, засновані на гендері, які згодом важко зрозуміти. змінити.

Існують також психологічні теорії, які можуть пояснити, як діти формують власні гендерні ролі після того, як вони навчаться диференціювати себе за статтю. Перша теорія це теорія гендерної схеми. Вона стверджує, що діти самі соціалізуються, бо є дуже активними. У цьому випадку діти активно організовують діяльність, поведінку і атрибути інших у гендерних категоріях, які називаються схемами. Після ці схеми впливають на те, що діти помічають і запам'ятовують, щоб використати пізніше. Люди будь-якого віку частіше запам'ятовують атрибути та поведінку, що відповідають схемі, ніж поведінку та атрибути, які не відповідають схемі. До прикладу якщо чоловік є пожежником, то людина запам'ятає його, а жінку-пожежника скоріше всього забуде. Вони також неправильно запам'ятовують інформацію, несумісну зі схемою. Якщо учасникам дослідження показати фотографії людини, що стоїть біля плити, вони, швидше за все, запам'ятають людину, яка готуватиме їжу, якщо зображена жінка, і людину, яка ремонтуватиме плиту, якщо зображена чоловіком. Коли люди запам'ятовують лише узгоджену зі схемою інформацію, гендерні схеми з часом зміцнюються все більше й більше[54].

Теорія соціального навчання є другою теорією, яка намагається пояснити формування гендерних ролей у дітей. Теорія соціального навчання стверджує, що гендерні ролі засвоюються через підкріплення, моделювання та покарання. Дітей винагороджують та підкріплюють за поведінку, яка відповідає гендерним ролям, з іншої сторони карають за порушення гендерних ролей. Крім того, теорія соціального навчання стверджує, що діти вивчають багато своїх гендерних ролей, моделюючи поведінку дорослих і старших дітей, і, роблячи це, розвивають уявлення про те, яка поведінка підходить для кожної статі. Теорія соціального навчання має меншу підтримку, ніж теорія гендерної схеми – дослідження показують, що батьки справді заохочують гендерно відповідну гру, але здебільшого ставляться до своїх дітей чоловічої та жіночої статі однаково (Lytton & Romney, 1991).

Отже, перше визначення гендеру виникло у зв'язку з феміністським аналізом «сучасного суспільства» – критикою дискримінаційного становища жінок. В 80-ті роки це визначення стає основою для різноманітних концепцій. Концепція гендеру в радянській науці почала особливо привертати увагу дослідників з початку 90-х років. На думку А. Кириліної, гендер означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі. Існує три основні психологічні пояснення того, як ми орієнтуємося на шляху до гендерної ідентичності. Це психодинамічна теорія, теорія соціального навчання та теорія когнітивного розвитку. Гендерні ролі – це добре усталені соціальні конструкції, які можуть змінюватися від культури до культури та з часом. Наші гендерні ролі є стабільною частиною нашої особистості, і ми зазвичай маємо багато гендерних стереотипів.

2.3 Вплив гендерно-обумовлених ролей на відносини подружжя

Перелік традиційних гендерних ролей у шлюбі дещо відрізняється в різних культурах. Тим не менш, це соціальні очікування щодо того, як повинні

поводитися чоловіки та жінки. Загалом більшість спільнот погоджуються з тим, що традиційне визначення гендерних ролей стверджує, що жінки є більш турботливими, а чоловіки більш домінуючими[45].

Традиційні гендерні ролі у стосунках існують для того, щоб розподілити роботу, яку необхідно виконувати для підтримки сімей і суспільства в цілому.

Ідея полягає в тому, що ми використовуємо наші природні навички. Наприклад, люди вважають жінок більш ніжними та турботливими. Таким чином, вони стають очевидним вибором взяти на себе роль опікунів вдома.

Хоча поділ праці має сенс на вищому рівні, він може мати катастрофічні наслідки. Це тому, що традиційні гендерні ролі не враховують індивідуальні переваги. Це призводить до засудження, коли люди намагаються вирватися зі списку жіночих гендерних ролей або чоловічих, щоб встановити власний спосіб діяти[69].

Деякі зміни відбуваються з гендерними ролями у стосунках: наприклад, більше жінок починають наукову кар'єру та відмовляються від роботи домогосподарки. Хоча, здається, що чоловіки все ще міцніше тримаються ідеї традиційних гендерних ролей. На основі теоретичного аналізу інформації ми виділили 11 гендерних стереотипів, що висвітлюють різне ставлення до чоловіків та жінок.

1. Чоловіки заробляють гроші

Традиційні ролі чоловіка і дружини зазвичай розподіляються між чоловіком-годувальником і жінкою-домогосподаркою. Спочатку це сталося через вплив сільського господарства, де для роботи знарядь були потрібні м'язи та сила.

В сучасному світі переконання змінюються, оскільки робочі інструменти більше не потребують м'язової сили[72].

2. Жінки готують вдома

Традиційні гендерні ролі в шлюбі зазвичай означають, що жінки готують, прибирають і купують продукти. Вважається, що вони від природи тягнуться до кулінарії і краще підходять для цієї відповідальності.

Гендерні ролі базуються на традиційному уявленні про те, що жінки є більш досвідченими у більшості питань, пов'язаних із веденням домашнього господарства. Хоча, що цікаво, у харчовій промисловості в професії кухаря досі домінують чоловіки.

3. Лицарські мужі

У традиційних стосунках чоловік захищає жінок. Це може бути що завгодно: від перенесення речей для неї до відкриття дверей. Ви також можете побачити чоловіків, які ходять узбіччям, щоб захистити жінок від машин. Уявлення про те, що «чоловіки не плачуть», ґрунтується на тому, що чоловіки є лицарськими та сильнішими за жінок як фізично, так і розумово. Таким чином, вони розглядаються як захисники та опікуни жінок.

4. Підбір роботи

Наприклад, нетрадиційні гендерні ролі – це коли жінки стають інженерами, а чоловіки – викладачами. На жаль, жінкам все ще платять менше, ніж чоловікам, за ту саму роботу[34].

5. Норми поведінки

Традиційні ролі в стосунках також включають поведінку. Тому багато сімей вважають, що чоловіки розумніші, і штовхають своїх синів на подальшу освіту. З іншого боку, жінки дізнаються, що їм слід зосередитися на пошуку чоловіка.

Як чоловічий, так і жіночий мозок є пластичними і можуть пристосовуватися та вчитися стільки чи менше, скільки вибере людина:

6. Виховання проти дисципліни

Традиційні правила стосунків стверджують, що жінки - це турботливі люди, які виявляють емоції. Жінки стають основними вихованцями вдома, тому що чоловіки є жорсткими, тими хто дотримується дисципліни.

7. Стиль одягу

Корисно враховувати моду, коли задається питанням «що таке традиційні гендерні ролі». У скількох дитячий одяг для дівчаток рожевий, а для хлопчиків

– синій? Навіть на робочому місці багато хто вважає, що жінки носять спідниці, а чоловіки – штани[76].

8. Дитячі іграшки

Список жіночих гендерних ролей включає те, як ми граємо в дитинстві. Суспільство очікує, що хлопчики гратимуться з машинками та виготовлятимуть потяги, а дівчатка – ляльками. Це ще більше посилює тиск, оскільки хлопчики жорсткі й не плачуть, а дівчатка можуть вільно виражати свої емоції.

9. Домогосподарка

Традиційні гендерні ролі у стосунках означають, що жінки залишаються вдома і доглядають за домом. Слово «домогосподар» не вживається щодня, хоча частка чоловіків, які беруть на себе цю роль, можливо, зростає.

10. Очікування від хобі

Ролі в суспільстві також включають тип захоплень, якими люди займаються. Наприклад, чоловіки йдуть грати в гольф або футбол, а жінки приєднуються до груп в'язання. Звичайно, у західних суспільствах це вже не так, але все ще існують деякі переконання.

11. Особистість

Приклади гендерних ролей також стосуються особистості. Одні і ті ж риси у чоловіків і жінок описуються не однаково. Отже, чоловіки впевнені та переконливі, а жінки владні та настирливі[24].

Нетрадиційні гендерні ролі – це коли чоловік і жінка міняються позиціями. Таким чином, жінка може мати більш високооплачувану роботу, що означає, що її чоловік стане татом, який залишається вдома. Звичайно, це суперечить списку традиційних гендерних ролей у шлюбі, тому інші можуть зневажати такий підхід.

Ми всі беремо на себе певні ролі в житті, чи то вдома, чи з друзями та колегами. Це робить нас більш ефективними. Тим не менш, багато культур зараз сумніваються, чи є наша біологія достатньою причиною для традиційних гендерних ролей.

Зрештою, жінкам не потрібні додаткові м'язи, щоб виконувати роботу за столом. Навіть армія відкрила свої двері для жінок після Другої світової війни. У нас є інструменти, і тепер ми знаємо, що наш мозок може адаптуватися до будь-чого та за потреби підібрати так звані чоловічі чи жіночі риси[76].

Гендерні ролі у стосунках можуть бути задушливими та обмежувальними. Дослідження показують, що дівчата в молодому віці відчують вплив на те, що їм потрібен захист, тоді як їхня освіта часто обмежена очікуваннями суспільства.

Мовлення, яку ми використовуємо щодня, підсилює традиційні гендерні ролі для жінок. Жінкам постійно нагадують бути спокійними та пасивними. Потім їм дорікають за агресивність, тоді як така ж поведінка чоловіків вихваляється як впевненість[32].

Така осудлива мова та усталені традиційні правила стосунків можуть зашкодити самооцінці. Багато жінок, наприклад, намагатимуться відповідати, придушуючи певні риси та емоції. Чоловіки також можуть пожертвувати глибокими стосунками зі своїми дітьми, ставлячи на перше місце роботу і тому ніколи не перебувати вдома.

Розуміння традиційних гендерних ролей допоможе вам дізнатися, ким ви є і чого насправді хочете в цьому житті. Це означає зрозуміти та поставити під сумнів свої внутрішні переконання, щоб звільнитися та жити повноцінним життям, яке виходить за межі правил та очікувань.

Дослідження показали, що гендерні ролі можуть впливати на стосунки. Традиційні гендерні ролі можуть призводити до очікувань і уявлень про належну поведінку чоловіків і жінок у стосунках, що може створювати проблеми та призводити до конфліктів. Наприклад, дослідження показали, що чоловіки, які дотримуються більш традиційних гендерно-рольових ідеологій, більш схильні до вчинення насильства у стосунках. Крім того, працюючі жінки, які мають традиційне гендерно-рольове ставлення, як правило, витрачають набагато більше зусиль і ресурсів на домашнє господарство, що може призвести до дисбалансу сил у стосунках. З іншого боку, деякі дослідження

виявили, що люди з фемінними або андрогінними гендерними ролями мають високу задоволеність шлюбом і кращі стосунки з собою. Зрештою, вплив гендерних ролей на стосунки залежить від залучених осіб, їхніх переконань і цінностей, а також від того, як вони спілкуються та взаємодіють один з одним.

Зважаючи на те, що соціальні норми часто допомагають нам зрозуміти невизначені ситуації, принаймні частина нинішнього збентеження може бути пов'язана зі зміною соціальних норм і ролей. Зокрема, може стати важче визначити, чи подобаєшся ти комусь, важче вибрати хорошого партнера та важче визначити повноцінні романтичні стосунки цілі, оскільки суспільні звичаї та ролі, які чітко визначають залицяння та партнерство, стають менш міцними. Але дотримання цих соціальних обов'язків і стандартів може мати недоліки. Зокрема, норми мають силу впливати на наші рішення та впливати на нашу поведінку. У свою чергу, вплив і попит на відповідність можна обмежити, особливо для людей і особистих цілей, які не зовсім відповідають цим ролям і умовам. Таким чином, традиційні ролі також можуть ускладнювати для деяких людей виявлення власних якостей, дотримання власних соціально-сексуальних уподобань і саморегулювання своєї поведінки в романтичних стосунках. Часто невідомо, чи справді дотримання традиційних умов і норм маскулінності та жіночності допомагає чи шкодить стосункам, враховуючи, що індивідуальні смаки та дії також є вирішальними для повноцінного партнерства[12].

Імовірність впевненості та задоволення може бути більшою, коли очікування щодо особистих ролей і сприйняття обох партнерів збігаються (незалежно від того, дотримуються люди встановлених ролей чи відхиляються від них). Однак може бути більше плутанини, почуття стигматизації та бажання шукати деінде кращі стосунки, коли рольові очікування партнерів не збігаються.

Цей процес пов'язаний з динамікою відповідності особа-роль, яка описана в організаційній психології. Зокрема, чим ближче риси працівника відповідають вимогам його робочої функції, тим імовірніше, що він

почуватиметься ефективним, задоволеним і добре виконуватиме цю роль. Він також запропонував ідею «відповідності ролей» у формуванні романтичних партнерських відносин. Але в цій ситуації відповідність ролей означає узгодження особистості, потреб і ролей партнерів у романтичному партнерстві. Ця концепція придатності та збігу також відноситься до моделі асортименту спаровування у людей загалом, де люди часто вибирають партнерів, які поділяють їх вік, рівень освіти, релігію, етнічну приналежність, погляди, здібності та/або спосіб життя. Загалом, здається, що хороша «відповідність» між рисами особистості та вимогами ролі, яку вони прагнуть виконати, призводить до більш стабільних взаємодій і вищих рівнів задоволення як у романтичному, так і в професійному контекстах[48].

Як встановлення та підтримка зв'язку часто можна порівняти з виконанням роботи на роботі. В обох сценаріях дуже важливо розуміти «посадову інструкцію» та конкретні обов'язки, які ви очікуєте від вашого партнера. Наступний крок – знайти когось, хто відповідає вимогам, зв'язатися з ним і оцінити, як він працює на цій посаді. Звичайно, також важливо мати на увазі, що ви повинні виконувати ту роль, яку вони шукають, оскільки партнерство – це двосторонній соціальний обмін! Залучення найкращого постачальника ЕАР у вашу компанію допоможе досягти гарного балансу гендерної рівності, кращих гендерних ролей, кращого задоволення та благополуччя.

Але написати абсолютно новий і характерний опис посади може бути складно. Через звичний характер їхньої діяльності традиційні професії та посади іноді лише відповідають уже існуючим звичайним посадовим інструкціям. Більш традиційні гендерні ролі також можуть мати цю перевагу. Люди, які виконують такі посади, як правило, усвідомлюють, що від них очікується, якщо вони володіють необхідними навичками та мотивацією, і що вони, як правило, задовольняють багато спільних потреб і бажань обох сторін у відносинах.

Простіше кажучи, встановлені ролі дозволяють людям знати, чого очікувати від стосунків. Таким чином, пошук партнера, який поділяє сильніші звичайні гендерні ролі, може бути вигідним для вас, якщо ви маєте більш традиційні уподобання у знайомствах, більш консервативні соціосексуальні уподобання та/або готові до традиційної форми зобов'язань. Однак, подібно до багатьох професіоналів на робочому місці, є численні романтичні партнери, які хочуть чогось трохи менш традиційного. На щастя, люди, які не підходять для стандартних ролей, все ще можуть бути задоволені та задоволені, знайшовши відповідну посаду. Зважаючи на це, підготовка більш детального опису роботи може бути найкращим варіантом дій для вас, якщо у вас є більше відмінних рис чи захоплень і ви бажаєте бути більш особливим і автентичним у своєму ставленні до стосунків[59].

Однак у цій ситуації буде вкрай важливо зрозуміти якості, які вам особливо подобаються і роблять людину сумісною, перш ніж ефективно сформулювати ці якості іншим значущим людям. Крім того, висловлення власного саморозкриття та прийняття партнера може сприяти розвитку повноцінних зв'язків.

Однак у будь-якому випадку, оскільки ми живемо в складні часи, дотримання тенденцій у популярній культурі, що постійно розвиваються, може породити ірраціональні очікування та збити вас зі шляху. Замість цього дотримуйтесь того, чого ви справді бажаєте, будь то щось нетрадиційне чи більш традиційне. Яку б роль ви не вибрали, гарна «відповідність ролі» у ваших стосунках і повноцінне любовне життя зрештою залежать від такого самовизначення[34].

Отже, дослідження показали, що гендерні ролі можуть впливати на стосунки. Традиційні гендерні ролі можуть призводити до очікувань і уявлень про належну поведінку чоловіків і жінок у стосунках, що може створювати проблеми та призводити до конфліктів. Наприклад, чоловіки, які дотримуються більш традиційних гендерно-рольових ідеологій, більш схильні до вчинення насильства у стосунках. Крім того, працюючі жінки, які мають традиційне

гендерно-рольове ставлення, як правило, витрачають набагато більше зусиль і ресурсів на домашнє господарство, що може призвести до дисбалансу сил у стосунках. З іншого боку, деякі дослідження виявили, що люди з фемінними або андрогінними гендерними ролями мають високу задоволеність шлюбом і кращі стосунки з собою. Зрештою, вплив гендерних ролей на стосунки залежить від залучених осіб, їхніх переконань і цінностей, а також від того, як вони спілкуються та взаємодіють один з одним.

Висновки до другого розділу

Можемо зробити висновок, що термін "ролі" в психології визначає соціально встановлені очікування та норми, що впливають на поведінку та взаємодію людей у соціальних групах. Здебільшого люди входять у ролі несвідомо, просто імітуючи те, як вони бачили, як це було зроблено.

ТА визнав, що людська особистість складається з трьох «станів его»; кожен з яких є цілою системою думок, почуттів і поведінки, за допомогою яких ми взаємодіємо один з одним. Его-стани «Батьки», «Дорослий» і «Дитина» та взаємодія між ними утворюють основу теорії транзактного аналізу. Не менш відомим вченням про ролі є таке поняття як «драматичний трикутник». Драматичний трикутник—одна з найвідоміших моделей людських стосунків у транзакційному аналізі. Тут говориться про такі ролі як Жертва, Рятівник та Переслідувач. Трикутник добре вкоренився у популярній психології та надихнув нові покоління психологів на пошук виходу з нездорових стосунків.

Гендерні ролі – це поведінка, ставлення та риси особистості, які в даній культурі позначаються як чоловічі або жіночі. Загально прийнято думати про гендерні ролі в термінах гендерних стереотипів або переконань і очікувань людей щодо типових характеристик, уподобань і поведінки чоловіків і жінок.

Ми всі беремо на себе певні ролі в житті, чи то вдома, чи з друзями та колегами. Це робить нас більш ефективними. Тим не менш, багато культур

зараз сумніваються, чи є наша біологія достатньою причиною для традиційних гендерних ролей.

Відмінності між чоловіками та жінками можуть ґрунтуватися на фактичних гендерних відмінностях, гендерних ролях або гендерні стереотипи. Іноді гендерні стереотипи та гендерні ролі відображають реальні гендерні відмінності, але іноді ні.

Спираючись на аналіз літератури можемо підкреслити, що гендерні ролі можуть впливати на стосунки. Традиційні гендерні ролі можуть призводити до очікувань і уявлень про належну поведінку чоловіків і жінок у стосунках, що може створювати проблеми та призводити до конфліктів. Наприклад, дослідження показали, що чоловіки, які дотримуються більш традиційних гендерно-рольових ідеологій, більш схильні до вчинення насильства у стосунках. Крім того, працюючі жінки, які мають традиційне гендерно-рольове ставлення, як правило, витрачають набагато більше зусиль і ресурсів на домашнє господарство, що може призвести до дисбалансу сил у стосунках. З іншого боку, деякі дослідження виявили, що люди з фемінними або андрогінними гендерними ролями мають високу задоволеність шлюбом і кращі стосунки з собою. Зрештою, вплив гендерних ролей на стосунки залежить від залучених осіб, їхніх переконань і цінностей, а також від того, як вони спілкуються та взаємодіють один з одним.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСІБ ЗІ ЗМІННИМИ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНИМИ РОЛЯМИ

3.1. Методичне забезпечення вивчення проблеми особистісних характеристик та гендерно-обумовлених ролей

За сформульованою метою даної магістерської роботи, нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 25 подружніх пар, які знаходяться у шлюбі не менше 5 років, вік досліджуваних становить 25-40 років.

Для дослідження було обрано дві методики:

- «Маскулінність-фемінність» Сандра Бем;
- «16-ти факторний особистісний опитувальник» Р. Кеттел.

Методика «Маскулінність-фемінність» була запропонована Сандрою Бем (Sandra L. Bem, 1974) для діагностики психологічної статі та визначає ступінь андрогінності, маскулінності та фемінінності особистості. Питання опитувальника занесено до **Додатку А**. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), кожне з яких випробуваний відповідає «так» чи «ні», оцінюючи цим наявність чи відсутність у себе названих якостей. Опитувальник може застосовуватись і у формі експертного рейтингу. У такому разі оцінка випробуваного за представленими якостями здійснюється компетентними суддями – людьми добре знають випробуваного (чоловік, дружина, батьки та інших).

Психологічна стать. Кожна людина володіє безліччю психологічних характеристик. Одні риси можна назвати універсальними, «безстатевими», а інші традиційно пов'язують з типовими чоловічими або типовими жіночими якостями. Деякі з цих рис мають свої еволюційно-генетичні та фізіологічні основи і передумови. До прикладу, рівень домінантності та агресивності (що є типово чоловічими рисами), як виявилось, корелює з рівнем концентрації у

індивідів чоловічих статевих гормонів – андрогенів. Останні риси формуються у процесі виховання, соціалізації та розвитку особистості. Соціальні стереотипи маскулінності та фемінності існують не випадково. Набуття тих чи інших типово чоловічих чи типово жіночих психологічних рис все таки відбувається за допомогою спільного впливу двох груп факторів – біологічного та соціального. У результаті чожна стверджувати, що психологічна стать радикально відрізняється від статі біологічної. Існує три основні поняття «психологічна стать», про які прийнято говорити в науці, зупинимося на них більш конкретно[7].

Маскулінність. Маскулінність, як правило, узгоджується з такими рисами, як наполегливість, незалежність і домінування (Connell & Messerschmidt, 2015). Чоловіків часто спонукають придушити емоції, прагнути до незалежності та часто спонукають проявляти наполегливість або навіть агресивність[56].

Фемінінність. Жіночність зазвичай втілює риси, пов'язані з вихованням, емоційним вираженням і співпрацею (Basow, 1992). Від жінок, наприклад, часто очікують, що вони виявлятимуть більше емоцій, спілкуватимуться ефективно й неагресивно, а також віддадуть пріоритет вихованню стосунків над наполегливою поведінкою.

Андрогінність. Це володіння як чоловічими, так і жіночими характеристиками. Андрогінність може бути виражена щодо біологічної статі, гендерної ідентичності або гендерного вираження.

Обробка та інтерпретація результатів

Ключ:

-маскулінність («так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58

-фемінінність («так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59

За кожний збіг відповіді з ключем нараховується один бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) та маскулінності (M) відповідно до

наступних формул. $F =$ (сума балів за фемінінністю): 20 $M =$ (сума балів за маскулінінністю): 20

Основний індекс IS визначається як:

$$IS=(F-M)*2,322$$

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс IS менше -1, робиться висновок про маскулінінності. А якщо індекс IS більше +1 – про фемінінність. При цьому, якщо IS менше -2,025 говорять про яскраво виражену маскулінінність. А якщо IS більше +2,025 – говорять про яскраво виражену фемінінність.

16 факторів особистості - це різні виміри, які складають особистість. До них відносяться такі фактори, як емоційна стабільність, перфекціонізм, аргументованість і теплота.

Рисовий підхід до особистості

Психологи довго сперечалися, як саме слід визначати та описувати особистість. Одна з цих ключових ідей відома як теорія рис особистості. Згідно з теорією рис, людська особистість складається з ряду широких рис або схильностей. Деякі з найперших із цих теорій рис намагалися описати кожен окрему рису, яка могла існувати. Наприклад, психолог Гордон Олпорт визначив понад 4000 слів в англійській мові, які можна використовувати для опису рис особистості[84].

Хоча цей підхід був добрим для визначення різних типів ознак, він громіздкий і важкий у використанні. Багато з цих рис, наприклад, дуже схожі, що ускладнює відмінність одних рис від інших. Така неоднозначність також ускладнює вивчення цих рис особистості.

Психолог Реймонд Кеттелл проаналізував список Г.Олпорта та скоротив його до 171 характеристики, здебільшого шляхом виключення зайвих або незвичайних термінів. Потім він використав статистичний метод, відомий як факторний аналіз, щоб визначити ознаки, які пов'язані одна з одною. За допомогою цього методу він зміг скоротити свій список до 16 ключових факторів особистості[76].

За Р. Кеттеллом, існує континуум рис особистості. Іншими словами, кожна людина має певною мірою всі ці 16 рис, але вони можуть бути високими в деяких рисах і низькими в інших.

У наведеному нижче списку факторів особистості описуються деякі описові терміни, які використовуються для кожного з 16 вимірів особистості, описаних Р. Кеттеллом.

Фактор А– Відкритість замкнутість

Для низького значення характерно: стриманість, закритість, обачливість, нетовариськість та замкнутість.

Високі значення: прагнуть близькості та спілкування через щире почуття співчуття, співчуття та турботи. Вони рідко бувають стриманими і відстороненими; вони рідко стають незалежними і неемоційними. Вони, як правило, теплі, комунікабельні, уважні до інших, добрі, легкі, активні та товариські.

Фактор В– Розвинуте мислення Обмежене мислення

Для низького значення характерно: ті, хто має низькі оцінки, схильні мислити конкретно. Їхні когнітивні навички більше пристосовані до проблем реального світу, таких як політ літака, складна хірургія або розкриття злочину.

Для високого значення характерно: схильність мислити абстрактно. Їх часто називають академічними, концептуальними та такими, що швидко навчаються.

Фактор С– Емоційна стабільність Емоційна нестійкість

Для низького значення характерно: люди з нижчими оцінками емоційно нестабільні, вони зазвичай реактивні та мінливі; їх легко впасти в паніку через нещастя, і їх легко змусити засмутитися.

Для високого значення характерно: люди, які набирають високі результати, як правило, зосереджуються на практичних, прагматичних і реалістичних рішеннях. Коли вони стикаються з проблемами, вони зазвичай адаптивні, зрілі та спокійні.

Фактор Е– Незалежність Піддатливість

Для низького значення характерно: низькі бали часто шанобливі, покірні, скромні, слухняні та готові співпрацювати. Зазвичай вони уникають конфліктів і люблять йти назустріч іншим.

Для високого значення характерно: високі результати, як правило, сильні, наполегливі та агресивні. Вони часто конкурентоспроможні, вперті та владні.

Фактор F– Безтурботність Заклопотаність

Для низького значення характерно: низьких балів часто описують як серйозних і стриманих. Вони схильні бути обережними, неквапливими і розважливими.

Для високого значення характерно: як правило, енергійні, веселі та безтурботні. Вони люблять спонтанно спілкуватися з іншими в жвавій та стимулюючій манері.

Фактор G– Принциповість Безпринципність

Для низького значення характерно: як правило, оперативні, не відповідають вимогам і, швидше за все, нехтують правилами та положеннями. Неорганізованість, безвідповідальність, імпульсивність, відсутність згоди із загальноприйнятими моральними правилами та стандартами, гнучкість по відношенню до соціальних норм, свобода від їх впливу, іноді безпринципність та схильність до асоціальної поведінки.

Для високого значення характерно: як правило, слухняні, сумлінні, пристосовані, моралізаторські та дотримуються правил.

Фактор H– Сміливість Сором'язливість

Для низького значення характерно: низькі результати часто сором'язливі та боязкі; вони зазвичай сприймаються як скромні та такі, що уникають ризику.

Для високого значення характерно: вступають у соціальні взаємодії впевнено та безстрашно. Вони схильні насолоджуватися викликами, ризиками та бути в центрі уваги.

Фактор I– Чуттєвість Твердість

Для низького значення характерно: як правило, практичні, об'єктивні та несентиментальні. Зазвичай їх вважають жорсткими, самовпевненими та

грубими. Люди з дуже низькими балами можуть вважати почуття чи емоції нісенітницею або неважливими.

Для високого значення характерно: як правило, артистичні, сентиментальні та ніжні. Вони також часто інтуїтивно зрозумілі та витончені.

Фактор L– Підозрілість Довірливість

Для низького значення характерно: вони, як правило, довірливі, нічого не підозрюють, приймають, невинні та милі. Можливо почуття власної незначності.

Для високого значення характерно: як правило, уважні, пильні, палкі та пильні. Вони також часто підозрілі, скептичні, недовірливі та опозиційні, підозрюючи небезпеку чи можливість на кожному кроці.

Фактор M– Мрійливість- Практичність

Для низького значення характерно: як правило, обґрунтовані, практичні, прозаїчні, орієнтовані на рішення, стійкі та звичайні.

Для високого значення характерно: як правило, мають розсіяну увагу, розсіяність і непрактичність. Зазвичай вони поглинені своїми ідеями і, як правило, не звертають уваги на те, що відбувається навколо них..

Фактор N– Витонченість Простота

Для низького значення характерно: вони, як правило, відверті, щирі, нехитрі, відкриті, простодушні, наївні, невибагливі та заангажовані.

Для високого значення характерно: як правило, стримані, не розголошують, проникливі, дипломатичні та витончені. Вони часто вміють точно оцінювати людей або ситуації і перетворювати такі оцінки на свою користь.

Фактор O – Схильність до почуття провини Спокійна самовпевненість

Люди з низькими балами, як правило, впевнені в собі, не хвилюються, самовдоволені, впевнені, не відчувають провини, впевнені та самовдоволені.

Для високого значення характерно: ті, хто набирає високі результати, як правило, сумніваються в собі, стурбовані, схильні до почуття провини та

невпевнені. Вони часто хвилюються через дрібниці і звинувачують себе в тому, що їм не під силу.

Фактор Q1– Радикалізм Консерватизм

Для низького значення характерно: що стосується низьких балів, то вони, як правило, традиційні, прив'язані до звичного, консервативні та поважають традиції.

Для високого значення характерно: люди з високими результатами, як правило, вільнодумні, схильні до запитань і шукають нові підходи та інноваційні рішення. Вони часто експериментальні, ліберальні, аналітичні, критичні та гнучкі.

Фактор Q2– Самостійність Залежність від групи

Для низького значення характерно: низькі бали, як правило, орієнтовані на групу, афіліативні та залежні.

Для високого значення характерно: найкращі результати часто самотні, винахідливі, індивідуальні та самодостатні. Вони часто вважають за краще залежати від власних сил і ресурсів, а не від чужих.

Фактор Q3 – Самоконтроль, сильна воля Недолік самоконтролю, індиферентність

Для низького значення характерно: що стосується тих, хто набирає низькі результати, то вони, як правило, терпимо ставляться до безладу, і їх часто називають гнучкими, недисциплінованими, розслабленими, імпульсивними, недбалими до соціальних правил і неконтрольованими.

Для високого значення характерно: люди, які мають високі результати, прагнуть прийняти та сумлінно дотримуватися прийнятих у суспільстві стандартів поведінки. Вони самодисципліновані, добре організовані, ретельні, уважні до деталей і цілеспрямовані. Їх також можна описати як нав'язливі, соціально точні та мають вимогливу силу волі..

Фактор Q4 – Внутрішня напруженість Внутрішня розслабленість

Для низького значення характерно: набравши низькі результати, як правило, розслаблені, спокійні, спокійні, мляві, терплячі та зібрані.

Для високого значення характерно: як правило, напружені, нетерплячі, драйвові, розчаровані та надмірно напружені. Вони володіють високою енергією і часто рухаються швидко, щоб вкластися в терміни або розклад.

16 факторів особистості (16PF) мають різноманітне використання, зокрема:

- Розвиток кар'єри: оцінювання може надати інформацію, яка допоможе людям визначити, яка професія відповідає їхнім талантам та інтересам;
- Промислові та організаційні параметри: Анкета іноді використовується для оцінки кандидатів на роботу, щоб визначити, чи підходять вони для певної ролі;
- Оцінка особистості: опитувальник може бути корисним для кращого розуміння різних аспектів особистості;
- Дослідження: 16-факторний опитувальник також використовується як інструмент дослідження при дослідженні різних аспектів особистості та поведінки[24].

Інтерпретація тесту

Заповнення анкети 16PF займає приблизно від 30 до 50 хвилин. Його можна зробити на комп'ютері, але також можна зробити на папері та олівцем. Його часто вводять та інтерпретують кваліфікований фахівець, але його також можна вводити самостійно.

Кожен фактор особистості оцінюється за 10-бальною шкалою. Оцінка нижче чотирьох вважається низькою, а вище семи – високою. Контекст, взаємодія та загальний бал також необхідно враховувати на додаток до балів за кожним фактором.

Важливо пам'ятати, що високий не відповідає «хорошому», а низький не відповідає «поганому». Кожна шкала має власне значення, тому важливо використовувати посібник з підрахунку балів, щоб визначити, що означає ваш бал.

3.2. Результати емпіричного дослідження особистісних характеристик та гендерно-обумовлених ролей

Першою методикою яка була запропонована нашим респондентам стала методика Сандри Бем «Маскулінність-фемінність». Первинні данні занесені до Додатку Б. За результатами нами було визначено експериментальну та контрольну групу. Для підтвердження гіпотези нашої магістерської роботи до експериментальної групи увійшли чоловіки та жінки, які показали змінені гендерні ролі. Результати з середніми показниками можемо переглянути в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати дослідження маскулінності-фемінності(С. Бем «Маскулінність-фемінність»/М)

Група	Тип вибірки	Показники гендерних ролей	
		Маскулінність	Фемінність
Експериментальна(ЕГ)	Чоловіки (n=13)	-	4,1
	Жінки (n=13)	-3,5	-
Контрольна (КГ)	Чоловіки (n=12)	-6,8	-
	Жінки (n=12)	-	4,8

Отже, з результатів опитування «Маскулінність-Фемінність» С. Бем, ми бачимо, що з вибірки у 25 пар і відповідно 50 людей, 13 пар, мають змінені гендерні ролі та входять до експериментальної групи. Це означає, що чоловіки проявляють фемінність (показники більші ніж +1), а жінки відповідно маскулінність(показники менші за -1). Котрольна група складає 12 пар, які не

мають схильності до змінених гендерних ролей, та показали результати у межах норми для маскулінності у чоловіків та фемінності у жінок.

Нам важливо з'ясувати характерологічні особливості чоловіків та жінок, які мають гендерно змінені ролі та складають експериментальну групу. Для цього нами було використано методику Р.Кетелла «16-факторний особистісний опитувальник». Первинні данні було занесено до **Додатку В** (де 1-4 бали відповідають низькому показнику, середньому 5-6 балів та високому 7-10 балів). Середні значення за результатами опитувальника Р.Кетелла ми занесли до таблиць 3.4 та 3.5.

Таблиця 3.4

Результати дослідження особистісних характеристик ЕГ жінок

(Р. Кеттел «16-ти факторний опитувальник»)

Показники характерологічних властивостей		Результат(М)
Фактор А	Відкритість/замкнутість	6,2
Фактор В	Розвинуте/обмежене мислення	8,1
Фактор С	Емоційна стабільність/нестійкість	7,4
Фактор Е	Незалежність /піддатливість	6,9
Фактор F	Безтурботність /заклопотаність	3,7
Фактор G	Принциповість/ безпринципність	6,4
Фактор Н	Сміливість Сором'язливість	7,2
Фактор І	Чуттєвість/ твердість	4,6
Фактор L	Підозрілість /довірливість	3,5
Фактор М	Мрійливість/ практичність	2,7
Фактор N	Витонченість/простота	3,7
Фактор О	Схильність до почуття провини/спокійна самовпевненість	4,3
Фактор Q1	Радикалізм/ консерватизм	3,2
Фактор Q2	Самостійність/залежність від групи	7,9
Фактор Q3	Самоконтроль, сильна воля/недолік самоконтролю, індиферентність	8,3
Фактор Q4	Внутрішня напруженість/розслабленість	6,9

Таблиця 3.5

Результати дослідження особистісних характеристик ЕГ чоловіків (Р. Кеттел «16-ти факторний опитувальник»)

Показники характерологічних властивостей		Результат(М)
Фактор А	Відкритість/замкнутість	5,3
Фактор В	Розвинуте/обмежене мислення	8,7
Фактор С	Емоційна стабільність/нестійкість	3,3
Фактор Е	Незалежність /піддатливість	2,8
Фактор F	Безтурботність /заклопотаність	8,6
Фактор G	Свідомість/ безпринципність	3,6
Фактор Н	Сміливість /сором'язливість	2,6
Фактор І	Чуттєвість/ твердість	7,9
Фактор L	Підозрілість /довірливість	2,5
Фактор М	Мрійливість/ практичність	8,2
Фактор N	Витонченість/простота	4,3
Фактор О	Схильність до почуття провини/Спокійна самовпевненість	7,9
Фактор Q1	Радикалізм/ консерватизм	8,4
Фактор Q2	Самостійність/залежність від групи	2,7
Фактор Q3	Самоконтроль, сильна воля/недолік самоконтролю, індиферентність	3,3
Фактор Q4	Внутрішня напруженість/розслабленість	4,1

Аналізуючи таблицю 3.4 за результатами експериментальної групи чоловіків такі показники як емоційна стабільність(7,4), незалежність(6,9), принциповість(6,4), самостійність(7,9), самоконтроль(8,3) знаходяться на високих рівнях, це означає, що проявленість цих властивостей є дуже низькою, що в теорії не притаманно маскулінному типу гендеру. Також за факторами які показують практичність(2,7), простоту(3,7), твердість(4,6), самовпевненість(4,3) результати є середніми або низькими, що означає низьку проявленість цих властивостей у реальному житті.

Аналізуючи таблицю 3.5 за результатами експериментальної групи жінок такі показники як безтурботність(8,6), чуттєвість(7,9), радикалізм(8,4), мрійливість(8,2) мають високі показники, що означає низьку проявленість цих якостей у житті жінки. За такими факторами як піддатливість(2,8), розслабленість(4,1), сором'язливість(2,6) результати показників є середніми або низькими, це означає, що ці якості властиві жінкам ЕГ на низькому рівні.

За допомогою критерію Пірсона визначимо значущі зв'язки між гендерним типом особистості та її характерологічними особливостями, які наведено у таблицях 3.6 та 3.7.

Таблиця 3.6

Значущі зв'язки між гендерним типом особистості та характерологічними особливостями для чоловіків

Характерологічні особливості	Гедерний тип особистості за С.Бем
	Фемінність
Замкнутість	+4,2***
Емоційна нестабільність	-3,9**
Сором'язливість	+2,4**
Чуттєвість	+3,5***
Залежність від групи	+4,5**

Як бачимо з результатів таблиці , чоловіки які проявляють гендерно змінені ролі, визначаються такими характерологічними особливостями як замкнутість, емоційна нестійкість, сором'язливість, чуттєвість, залежність від групи (отримані з'язки є значущими).

Таблиця 3.7

Значущі зв'язки між гендерним типом особистості та характерологічними особливостями для жінок

Характерологічні особливості	Гендерний тип особистості за С.Бем
	Маскулінність
Самоконтроль	+2,4**
Практичність	+4,3**
Принциповіть	+3,8***
Зклопотаність	+3,4***
Внутрішня напруженість	+2,5***

З результатів, ми можемо помітити, що жінки які проявляють гендерно змінені ролі, визначаються такими характерологічними особливостями як самоконтроль, практичність, принциповіть, заклопотаність, внутрішня напруженість(отримані зв'язки є значущими).

Отже, проведений нами констатувальний експеримент, показує, що з 25 пар опитаних, 13 мають гендерно змінені ролі(чоловіки проявляють фемінність, а жінки маскулінність) та входять до експериментальної групи. Також нами було визначено 12 пар(чоловіки та жінки), які належать до гендерного типу особистості, які притаманний або чоловікі, або жінці відповідно. Ці пари склали контрольну групу. За результатами методики Р.Кеттела(«16-ти факторний особистісний опитувальник»), ми дізналися низьку чи слабку вираженість тих чи інших факторів особистості, що притаманні маскулінному чи фемінному типу гендеру, та помітили значущі зв'язки між типом гендеру та характерологічними властивостями особистості.

3.3 Аналіз ефективності впровадження корекційної програми, спрямованої на формування гендерно-рольової позиції

Програма корекційної програми, спрямованої на формування гендерно-рольової позиції

Нами була розроблена і впроваджена корекційна програма для особистостей які мають подружні відносини, у яких не має чіткого поняття гендеру та особливостей поведінки при цьому. Корекційна робота проводилась з експериментальною групою.

Програма спрямована на роботу з чоловіками та жінками, які мають змінену гендерну приналежність(чоловіки-фемінні, жінки-маскулінні). Корекційну роботу проводилась з експериментальною групою.

Мета:

- розширити знання чоловіків і жінок щодо гендеру та гендерних особливостей;
- знизити рівень психологічної та фізіологічної напруги;
- показати прийоми будування особистості, що належить до певного виду гендеру;
- актуалізувати діяльність, спрямовану на покращення розуміння себе та своїх особливостей.

Програма включає: 5 напрямків, кожен із яких складається з групи вправ. Розраховано програму на 3 зустрічі. Ми сформували групу, склад групи постійний – 26 осіб.

Програма тренінгу включає курс із трьох занять, спрямованих на покращення розуміння особистості та гендерної приналежності учасників групи.

В основі розробки та створення вправ та програми тренінгу використані сучасні напрямки психотерапії: гештальттерапія, психодрама, позитивна терапія На заняттях використовуються групові методи (робота по колу, робота

парами, обговорення), методичні прийоми та засоби проведення тренінгу (ігри-розминки, вправи, проектні методи, міні-лекції та ін.)

Структура: привітання, прийняття чи повторення правил, висловлювання побажань та очікувань, підведення підсумків. Наприкінці кожного заняття є обов'язковим обговорення вражень, відчуттів, нової інформації. Завершення заняття включає ритуал прощання, висловлювання особистих побажань.

ЗАНЯТТЯ 1

Ціль: Знайомство учасників групи; навчання учасникам працювати за умов тренінгу; виготовлення та прийняття правил роботи у групі; навчання поняттю гендер, особливостей поведінки різних гендерів та різниця між ними.

Вступне слово тренера

– Добрий день усім! Приємно привітати учасників нашої зустрічі.

Вправа «Знайомство»

Мета: знайомство та саморозкриття учасників групи, створення позитивної атмосфери. Час: до 2 хвилин кожного учасника.

Інструкція: Сядьте у коло. Назвіть своє ім'я та розкажіть про себе, свої особливі звички, якості, вміння, смаки тощо, які відрізняють вас від інших.

Ухвалення правил групи.

Ціль: вивчення основних правил тренінгу, сприяння організації ефективного простору для організованої діяльності. Час: 5 хвилин.

Учасникам групи повідомляється, що з метою організованої діяльності необхідно обговорити та прийняти правила групи, яких завжди необхідно дотримуватись заняттях. Ми рекомендуємо такі правила: конфіденційність; щирість і відвертість; повага до іншого учасника групи; обговорення лише те, що відбувається у групі; активна участь; говорити від власного імені та про власні почуття.

Міні-лекція «Визначення поняття гендер»

Мета: ознайомити із поняттям гендер.

Час: 5 хвилин.

Гендер (статева роль) – поняття культурне і соціальне. Воно визначає риси характеру та особливості поведінки, які вважають характерними для чоловіків і жінок у певному суспільстві. Наприклад, у більшості культур жінкам приписують такі риси вдачі, як турботливість, поступливість, емоційність, а чоловікам – лідерство, стриманість.

Реальна поведінка конкретної людини може відповідати прийнятій у суспільстві, а може, навпаки, вважатися характерною для протилежної статі. Так, чоловіки бувають мужніми і турботливими, а жінки – ніжними й енергійними. У цьому немає нічого поганого. Понад те, вважається, що поєднання в одній людині традиційно чоловічих і жіночих рис характеру робить її повноцінною і надзвичайно дієздатною особистістю, яка вибирає стиль поведінки залежно від конкретної ситуації, а не обмежується тим, що відведено для її статі.

Гендер – це щось більше, ніж чоловіча чи жіноча стать, і стосується вашого відчуття того, ким ви є як хлопець, дівчина чи хтось ще, на відміну від того, на що вказують ваші фізичні характеристики, гени та гормони. Визначення свого гендеру (гендерної приналежності) може бути різноманітнішим, ніж просто ототожнення себе з «чоловіком» чи «жінкою». Різні люди зображають свій гендер по-різному.

Виділяють кілька груп гендерних стереотипів.

Стереотипи маскулінності - фемінності.

Маскулінність і фемінність – статевоспецифічні характеристики особистості, вони виступають як базові категорії при аналізі гендерної ідентичності й психологічної статі. Маскулінність та фемінність – нормативні уявлення про соматичні, психічні й поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок.

Виділяють три різних значення поняття «маскулінність».

1. Маскулінність як дескриптивна, описова категорія позначає сукупність поведінкових і психічних рис, властивостей і особливостей, об'єктивно притаманних чоловікам на відміну від жінок.

2. Маскулінність як аскриптивна категорія позначає один з елементів символічної культури суспільства, сукупність соціальних поглядів, установок і вірувань про те, чим є чоловік, які якості йому приписуються.

3. Маскулінність як прескриптивна категорія – це система уявлень, що мають на увазі не середньостатистичного, а ідеального чоловіка, це нормативний еталон мужності.

За аналогією можна виділити й три значення поняття «фемінність».

Маскулінність являє собою комплекс установок, характеристик поведінки, можливостей і очікувань, що детермінують соціальну практику тої або іншої групи, об'єднаною за статевою приналежністю. Інакше кажучи, маскулінність – це те, що варто додати до анатомії, щоб одержати чоловічу гендерну роль.

Фемінність – характеристика, пов'язана з жіночою статтю, або характерні форми поведінки, очікувані від жінки в даному суспільстві, або ж соціальне вираження позиції, внутрішньо властивих жінці на думку суспільства. Традиційно припускали, що фемінність обумовлено біологічно, і до неї відносили такі риси, як пасивність, чуйність, м'якість, дбайливість, емоційність і т.д. Ці погляди відповідали уявленням про те, що жінки живуть у приватній, а не публічній сфері.

Але феміністські дослідження заперечили біологічну обумовленість цих якостей: фемінність не природна, але скоріше створюється з дитинства: дівчинка піддається осуду, якщо вона не досить жіночна. Відповідно до французьких феміністських теоретиків (Е.Сиксу, Ю.Кристовій), фемінність – це довільна категорія, якою жінок наділив патріархат.

Існує також погляди, відповідно до яких фемінність – особлива «рівноцінна-але-інша» протилежність маскулінності, що також зазнавало критики, оскільки цінність маскулінних якостей (стійкість, самодостатність, сміливість і ін.) поширюється на всіх людей, включаючи жінок, а фемінні риси у патріархальному суспільстві корисні лише для жінок.

Психолог Ж. Міллер припустила, що такі риси фемінності, як емоційність, уразливість і інтуїція, – це не слабкість, а особлива сила, що може відігравати істотну роль для побудови кращого суспільства, і що ці риси чоловіки можуть розвивати в собі. Сучасна криза маскулінності побічно свідчить на користь даного положення.

Фемінність у рамках андроцентричної культури визначається як маргінальна стосовно існуючого символічного порядку, де маскулінність виступає як норма. Андроцентризм – культурна традиція, що зводить загальнолюдську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, у якій бачать універсальну об'єктивність, у той час як інші суб'єктивності, і, насамперед, жіноча, представлені як відхилення від норми.

Очікування учасників

Мета: визначення та усвідомлення учасниками групи власних очікувань від тренінгових занять. Час: до 1 хвилини кожного учасника.

Інструкція: Скажіть по черзі по колу: «я чекаю від тренінгу... Я чекаю від сьогоднішнього заняття...»

Методичні поради тренеру. Збір очікувань є обов'язковим структурноювправою, що має місце на кожному занятті.

Важливо, щоб кожен учасник промовив свої очікування вголос: висловлені очікування надають можливість учасникам усвідомити свої цілі та взяти на себе відповідальність за їх реалізацію. Зверніть увагу на що орієнтовані учасники групи – на процес або результат. Потрібно більше зосереджувати зусилля на учасників, які хочуть досягти певного результату.

Вправа «Лікар та пацієнт»

Мета: навчитися уважно слухати іншого та навчитися описувати власне захворювання. **Час:** 20 хвилин (10 хвилин на виконання завдання та 10 хвилин на обговорення).

Інструкція: Розділіться на пари. Вирішіть, хто спочатку гратиме роль лікаря, а хто – пацієнта. Завдання для лікаря – протягом п'яти хвилин розпитати про захворювання. Завдання для пацієнта – як можна більше розповісти про своє захворювання (Де болить? Як болить? Що відчуваєте?)

Змінитися ролями. Нехай той, хто грав роль лікаря, зіграє роль пацієнта і навпаки. Запитання для обговорення: чи легко було виконати завдання? Що допомагало, а що заважало говорити про захворювання? Що допомагало, а що заважало розпитувати про захворювання? Які виникали почуття під час виконання вправи?

Вправа «Риба для роздумів»

Мета: розвиток самосвідомості, самопізнання учасників

Ресурси: методика "Незакінчені речення", коробка або корзина

Хід проведення:

Копії незакінчених речень розрізаються, складаються в макети рибок. Корзина, в якій знаходяться рибки, ставиться в центрі кола. Кожен учасник по черзі ловить «рибу» і зачитує речення, завершуючи його своїми словами. Після кожної відповіді відбувається обговорення, тривалість якого визначає ведучий, що дає сигнал переходу черги до іншого «рибалки». Вислів повинен бути щирим. Якщо решта членів групи відчує неправду, учаснику доведеться брати ще одну картку.

Мій найбільший страх – це...

Коли інші принижують мене, я...

Я не довіряю людям, які...

Я гніваюсь, коли хтось...

Я насправді дуже не люблю в собі...

Я сумую, коли...

Коли мені хтось подобається, кому не подобаюсь я., Найважче в тому, щоб бути чоловіком (жінкою), – це..., Я ношу такий одяг тому що., Моє найнеприємніше переживання в дитинстві..., У моєму характері мені найбільше подобається., Коли мені хтось не подобається, кому подобаюсь я., Мені подобається., Мені не вдалося., Мені потрібно., Я кращий, коли., Я ненавиджу., Єдина тривожність..., Я таємно., Танцюючи., Я не можу зрозуміти, чому., Я здається, розумію, чого хочу, коли..

Вправа «Дерево життя»

Мета: визначити, що власна поведінка і спосіб життя є найважливішим фактором людини, сприяти чіткому усвідомленню учасниками набутих знань і навичок (потрібна попередня підготовки вдома).

Інструкція: Намалуйте дерево: на корінні напишіть ті основні принципи, які ви взяли від батьків, на що ви спиратиметеся все життя. На стовбурі напишіть власне життєве кредо. На світлих гілках – ті вчинки, якими ви пишаєтеся, на темних – ті, про які хотіли б забути. На листочках – ваші якості: на зелених – позитивні, а на жовтих – негативні; на тих, що падають на землю – вади, із якими збираєтеся боротися; на опалому листі – ті, які ви вже подолали.

Презентація свого «Дерева життя» (кожен за бажанням презентує своє дерево).

Висновок тренера: Ми уважно почули все: ваші якості позитивні і негативні, а саме головне, що ви їх написали і проговорили, ті з якими вам треба боротися.

ЗАНЯТТЯ 2

Мета: визнання зміщення гендеру та особливостей поведінки учасниками експериментальної групи. З метою розкриття потенційних можливостей спрямованих на переоцінку своєї гендерної приналежності.

Вступне слово тренера

– Добрий день усім! Приємно привітати учасників нашої зустрічі.

Очікування учасників

Мета: визначення та усвідомлення учасниками групи власних очікувань від заняття.

Час: до 1 хвилини кожного учасника.

Інструкція: Скажіть по черзі по колу, продовжуючи наступні незакінчені пропозиції: «я прийшов на заняття з ... Я чекаю від сьогоднішнього заняття...»

Вправа «Лимон»

Мета: зняття м'язової напруги, управління станом м'язової напруги та розслаблення

Час: 5 хв.

Інструкція: Тепер сядьте зручно: руки вільно покладіть на коліна (долонями вгору), плечі та голова опущені, очі закриті. Уявіть собі, що у вас у правій руці лежить лимон. Починайте повільно його стискати доти, доки не відчуєте, що вижили весь сік. Розслабтеся. Запам'ятайте свої відчуття. Тепер уявіть, що лимон знаходиться в лівій руці. Повторіть вправу. Знову розслабтеся та запам'ятайте свої відчуття. Насолоджуйтесь станом спокою.

Вправа «Метафора»

Ціль: активізувати образне мислення, вміння нестандартно презентувати себе, встановлювати асоціативні зв'язки. Час: 10 хвилин

Інструкція: Встаньте у коло. Зосередьтеся на своєму внутрішньому стані, своїх відчуттях. У мене в руках – м'яч. Ми кидатимемо його від одного учасника до іншого.

Той, хто отримує м'яч у руки, має назвати своє ім'я та метафору (асоціативний образ) свого самовідчуття. Метафорою може бути будь-який образ живої чи неживої природи: тварин, рослин, предметів, природних явищ, їх властивостей тощо. Наприклад: «Оксана-квітка», «Сергій-ведмідь» .

Вправа «Креативний директор»

Мета: з'ясувати уявлення учасників про важливі якості та вміння особистості для ефективного спілкування.

Учасникам пропонується ввійти в роль «директора».

Подумати, які якості та вміння притаманні директору.

Написати список складений на плакаті. А потім написати якості та вміння (які потрібні в роботі директора), яких не вистачає в собі, яких ще потрібно набути. Скласти рекомендації собі.

Висновок: обговорити наскільки список, складений кожним, відрізняється від загального.

Вправа «Магазин»(з елементами аутотренінгу)

Мета: забезпечити психологічне розвантаження учасників.

Звучить спокійна, релаксаційна музика. Учасникам пропонується закрити очі, і уявити, що вони в казковому магазині, де продаються позитивні якості, риси характеру, звички. В магазині казковому можна придбати для себе позитивне, але потрібно залишити взамін.

Тренер задає питання:

Що ви бажаєте придбати?

А що можете зі свого характеру, звичок негативне тут залишити (відбувається обмін).

Тренер: Висновок. В житті не все так легко можна продати,обмінити або купити, тому варто задуматись над цим вже тепер.

ЗАНЯТТЯ 3

Ціль:знайомство з техніками для покращення та розвитку своїх якостей в залежності від гендерної ідентичності та навчання взяттю відповідальності за свій стан.

Вступне слово тренера

– Добрий день усім! Приємно привітати учасників нашої зустрічі.

Очікування учасників

Мета: визначення та усвідомлення учасниками групи власних очікувань від заняття.

Час: до 1 хвилини кожного учасника.

Інструкція: Почергово дайте відповіді на такі питання: що сталося у вашому житті після останнього заняття? Які свої погляди чи переживання за цей час ви переглянули та обдумали? Які побажання ви маєте на це заняття?

Міні-лекція на техніки покращення своїх якостей через афірмації

Афірмації – це позитивно сформульовані твердження про саму себе, які ви можете використовувати, щоб допомогти собі замінити якісь внутрішні обмеження і негативні переконання про себе на підсвідомому рівні. Ви можете створити афірмації для якихось конкретних своїх потреб, зосередивши увагу на протилежному стримуючого вас переконанні, при цьому ладу ці твердження від свого власного імені і тільки в теперішньому часі. Тобто про те, чого вам ще тільки хотілося б досягти, ви повинні говорити так, як якщо б це вже був доконаний факт.

Це означає, що замість того, щоб говорити про те, чого ви не хочете (наприклад, «я не відчуваю невпевненість»), ви робите акцент на тому, що хочете розвинути в собі («я впевнена в собі!»). Тому що підсвідомість не розпізнає вашу справжню мету, якщо твердження будуть побудовані в негативній формі, і весь фокус зосередиться на тому, чого ви не хочете. А природа нашої свідомості так влаштована, що потік енергії йде туди, на чому зосереджена наша увага. Тому створюйте правильні твердження і, повторюючи афірмації, будьте впевнені в тому, що ви говорите.

Як і коли вимовляти афірмації. В ідеалі починати це робити краще всього вранці, коли ви ще розслаблені після нічного відпочинку та голова ваша вільна від турбот. Ви навіть можете приколотися на стіни по всій квартирі, починаючи з ванної кімнати, листочки з різними позитивними твердженнями, і вимовляти їх вголос або про себе щоразу, як ваш погляд потрапить на такий листок. Можна цілеспрямовано проводити сеанси самонавіювання – вранці або ввечері, зручно влаштувавшись в кріслі або на ліжку і зосереджено занурюючись в вимову афірмацій на тлі повного фізичного розслаблення. А можна промовляти окремі фрази або набори фраз протягом всього дня.

Сила слова «я»

Психологи стверджують, що використання цього слова – вголос, про себе, – викликає вібраційний вплив, яке вивільняє наш творчий потенціал, тому всі найкращі якості треба поєднувати саме зі словом «я». Завжди приділяйте

пильну увагу тому, що ви говорите услід за словом «я»! Як ви будете використовувати це слово тепер, коли ви знаєте його владу?

Створіть свої власні твердження, використовуючи силу «я» і поєднуючи його з позитивними твердженнями, які допоможуть вам розширити свої власні можливості. Ось лише кілька прикладів афірмації для впевненості та успіху, які використовують вібраційну здатність слова «я»:

- Я здатна(ий)
- Я заслуговую любові
- Я успішна(ий)
- Я впевнена(ий) в собі
- Я заслуговую достатку
- Я уявляю цінність такою, яка(ий) я є
- Я гарна(ий)

Наступним етапом є аналіз результатів формульовального експерименту. Після корекційної програми, яку ми застосували на експериментальній групі, ми знову повторили діагностику для експериментальної та контрольної груп та проаналізували результати. Експериментальна група це ті жінки і чоловіки, які проявляли протилежні за своєю статтю гендери. За попередніми дослідженнями це 13 чоловіків та 13 жінок. Контрольна група це та група гендерний тип яких чітко співпадали з їх статтю(12 чоловіків та 12 жінок).

Методичним забезпеченням для нас слугувала методика «Маскулінності-фемінності» Сандри Бем, яка надає можливість оцінити зміну або сталість гендерних особливостей опитуваних. Для вимірювання значущості отриманих даних ми застосували t- критерій Ст'юдента. За даними таблиці 3.8 та 3.9 можна побачити результати чоловіків та жінок ЕГ. Для порівняння ми надаємо результати повторного опитування чоловіків та жінок з контрольної групи(КГ).

Таблиця 3.8

**Динаміка показника гендерного типу особистості у чоловіків
ЕГ(С.Бем «Маскулінність-фемінність»)**

Група досліджуваних	Експериментальна група		t- критерій Ст'юдента	
	До корекційної програми	Після корекційної програми	показник критерію	рівні значущості розбіжностей
	М			
ЕГ (n=13)	4,1	1,04	6,98	значущі
КГ (n=12)	-6,8	-7,01	1,3	незначущі

Таблиця 3.9

Динаміка показника гендерного типу особистості у жінок ЕГ (С.Бем «Маскулінність-фемінність»)

Група досліджуваних	Експериментальна група		t- критерій Ст'юдента	
	До корекційної програми	Після корекційної програми	показник критерію	рівні значущості розбіжностей
	М			
ЕГ (n=13)	-3,5	1,02	3,86	значущі
КГ (n=12)	5,8	5,92	1,12	незначущі

Аналізуючи таблиці 3.8 та 3.9 можемо сказати, що результати змін гендерного типу для чоловіків та жінок експериментальної групи є значущими. Тобто, до колекційної програми чоловіки мали бал 4,1, після 1,4(наближення до андрогінності – змішаного гендерного типу особистості). Жінки, до колекційної програми мали результат у -3,5 бала, а після 1,02, що за шкалою

маскулінності-фемінності є проявом ремінного типу гкндеру. За результатами динаміки контрольної групи бачимо незначні результати.

Далі для нас є важливим розглянути динаміку характерологічних особливостей чоловіків та жінок зі змінами гендерними ролями. Далі з результатами ми надаємо у таблицях 3.10 та 3.11.

Таблиця 3.10

**Динаміка показників характерологічних особливостей у чоловіків ЕГ
(Р.Кеттел «16-ти факторний особистісний опитувальник»)**

Характерологічні особливості	Групи досліджуваних		t- критерій Ст'юдента	
	До корекційної програми	Після корекційної програми	Показник критерію	Рівень значущості
	М			
Відкритість/замкнутість	5,3	7,2	2,16	значущі
Розвинуте/обмежене мислення	8,7	8,8	1,1	незначущі
Емоційна стабільність/нестійкість	3,3	6,1	2,76	значущі
Незалежність /піддатливість	2,8	5,7	3,43	значущі
Безтурботність/заклопотаність	8,6	3,9	3,87	значущі
Принциповість/ безпринципність	3,6	5,8	2,71	значущі
Сміливість Сором'язливість	2,6	6,1	3,65	значущі
Чуттєвість/ твердість	7,9	3,5	3,43	значущі
Підозрілість /довірливість	2,5	7,0	4,57	значущі
Мрійливість/ практичність	8,2	2,9	4,76	значущі
Витонченість/простота	4,3	7,5	3,27	значущі
Схильність до почуття провини/спокійна самовпевненість	7,9	4,3	3,66	значущі

Продовження таблиці 3.10

Радикалізм/ консерватизм	8,4	2,9	3,75	значущі
Самостійність/залежність від групи	2,7	6,4	2,64	значущі
Самоконтроль, сильна воля/недолік самоконтролю, індиферентність	3,3	6,7	3,32	значущі
Внутрішня напруженість/розслабленість	4,1	8,3	3,78	значущі

Таблиця 3.11

**Динаміка показників характерологічних особливостей у жінок ЕГ
(Р.Кеттел «16-ти факторний особистісний опитувальник»)**

Характерологічні особливості	Групи досліджуваних		t- критерій Ст'юдента	
	До корекційної програми	Після корекційної програми	Показник критерію	Рівень значущості
	М			
Відкритість/замкнутість	6,2	7,2	2,12	значущі
Розвинуте/обмежене мислення	8,1	8,3	1,32	незначущі
Емоційна стабільність/нестійкість	7,4	4,6	2,56	значущі
Незалежність /піддатливість	6,9	4,6	3,82	значущі
Безтурботність/заклопотаність	3,7	5,7	2,48	значущі
Принциповість/безпринципність	6,4	4,2	2,86	значущі
Сміливість Сором'язливість	7,2	3,4	3,63	значущі
Чуттєвість/ твердість	4,6	6,3	2,54	значущі
Підозрілість /довірливість	3,5	6,4	3,97	значущі
Мрійливість/ практичність	2,7	6,5	4,54	значущі
Витонченість/простота	3,7	6,2	3,45	значущі

Продовження таблиці 3.11

Схильність до почуття провини/спокійна самовпевненість	4,3	5,0	2,13	значущі
Радикалізм/ консерватизм	3,2	5,9	3,53	значущі
Самостійність/залежність від групи	7,9	4,8	3,65	значущі
Самоконтроль, сильна воля/недолік самоконтролю, індиферентність	8,3	5,3	3,72	значущі
Внутрішня напруженість/розслабленість	6,9	3,2	2,34	значущі

Аналізуючи таблиці 3.10 та 3.11 бачимо, що характерологічні особливості експериментальної групи мають значущі результати після корекційної програми. Наприклад у чоловіків за факторами які включають у себе незалежність, принциповість, самоконтроль результати до корекції були низькими, після корекції піднялись до середніх показників. З результатів жінок, теж бачимо значущі зміни, до прикладу витонченість, внутрішня розслабленість та чуттєвість досягли середнього результату, що свідчить про зміну гендерного типу жінок на більш фемінний.

Висновки до третього розділу

Отже, у третьому розділі ми провели експериментальне дослідження гендерно-обумовлених ролей та особистісних особливостей 25 пар чоловіків та жінок які знаходяться у подружніх парах не менше 5-ти років.

Наше дослідження складалося з кількох етапів. Першим етапом було методичне забезпечення дослідження. Методиками які ми обрали для нашого експерименту стали: методика «Маскулінність-фемінність» Сандри Бем та «16-ти факторний опитувальник особистості» Р. Кетелла. На другому етапі ми відіслали всім учасникам тестування яке проводилось на онлайн основі.

З результатів констатувального експерименту, можемо сказати, що 13 пар чоловіків та жінок за методикою «Маскулінність-фемінність» С.Бем, проявляють змінені гендерні ролі. Важливим було перевірити характерологічні властивості експериментальної групи. За «16-ти факторним особистісним опитувальником» чоловіки за тими якостями, які є кореляційно значущими (за критерієм Пірсона) проявляли низькі показники по таким факторам як сміливість, простота, незалежність, що в теорії маскулінності має бути з високими показниками. Жінки, за «16-ти факторним особистісним опитувальником» по таким критеріям як сором'язливість, внутрішня розслабленість, принциповість показали високі моти, коли за теорією жіночих якостей, вони мають бути низькими, тоюто більш притаманними ретинному типу гендеру. За критерієм Пірсона ми змогли виявити значущу кореляцію між гендерним типом особистості та характерологічними особливостями особистості.

Третім етапом була розробка корекційної програми, що надала нам змогу провести формувальний експеримент, щоб перевірити динаміку змін у чоловіків та жінок настроїв щодо гендерної поведінки, яка не стосується їх статі і може впливати на їх самопочуття у подружній парі.

Для корекційної програми були використані такі вправи на пізнання себе як: також були проведені міні-лекції з гендерних особливостей та поліпшення віри в себе та свої справжні можливості. Нами було проведено 3 заняття по 45 хвилин в онлайн форматі.

За результатами дослідження експериментальна група яка складалася з 13 жінок та 13 чоловіків показала такі результати: за методикою «Маскулінність-фемінність» Сандри Бем усі члени групи показали значущу різницю між результатами до та після. Для того щоб перевірити чи присутня динаміка ЕГ в характерологічних особливостях, ми повторно використали «16-ти факторний опитувальник» та проаналізувавши результати помітили що зміни відбулись і у представників чоловічої, і в представників жіночої групи, до того ж вони є значущими.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній дипломній роботі наведено узагальнення та нове розв'язання наукової проблеми особистісних характеристик подружжя зі змінними гендерно-обумовленими ролями.

1) У ст. до н.е. давньогрецький лікар Гіппократ розробив теорію про темпераменти особистості. Від так сангвінік- багато комунікує, меланхолік- закривається у собі, флегматик- відрізняється спокоєм, а холерик - проявляється як лідер. З часом науковцями було досліджено, що темперамент є вродженою характеристикою людини, саме тому він суттєво впливає на поведінку людини та життя в цілому. Риси характеру часто визначають особливості поведінки людини, але це залежить від обставин навколо.

2) Перше визначення гендеру виникло у зв'язку з фемінним аналізом сучасного суспільства(дописать) . Після цього один із антропологів Гейл Рубін у 1975 році дав визначення поняттю гендер як комплекс угод, регулюючих біологічну стать як предмет суспільної діяльності. У 1989 році американський соціолог про гендер каже так: « Якщо стать має відношення до фізичних та тілесних відмінностей між чоловіком та жінкою, то поняття гендер стосується їх психологічних, соціальних та культурних особливостей». Гендерно обумовленої ролі в свою чергу це поведінка, ставлення та риси особистості , які в культурі позначаються як чоловічі та жіночі.

3) Першими за питанням про напрямки вивчення гендерних ролей ми звернулися до культурно-традиційної основи суспільства. Тут гендерні ролі у стосунках існують для того щоб розподілити роботу, яку необхідно виконувати для підтримки сім'ї. За допомогою стереотипізації поведінки дослідники вивели низки правил як чоловік та жінка поводять себе в парі за традиційними критеріями, що з часом приносить багато конфліктів та сварок в подружжя. Наприклад, чоловіки, які дотримуються більш традиційних гендерно-рольових ідеологій, більш схильні до вчинення насильства у стосунках. Крім того, працюючі жінки, які мають традиційне гендерно-рольове ставлення, як

правило, витрачають набагато більше зусиль і ресурсів на домашнє господарство, що може призвести до дисбалансу сил у стосунках.

4) Дослідження особистісних характеристик та гендерного типу особистості було проведене за допомогою двох методик : «Маскулінність-фемінність» С.Бем та «16-ти факторний особистісний опитувальник» Р.Кеттел. Вибірка з 50 людей (25 подружніх пар) після результатів за методикою «Маскулінність-фемінність» була розділена на дві групи експериментальну та контрольну. Експериментальна група складала 13 пар, які проявляли гендерно-змінені ролі. Найважливішим є те, що аналізуючи результати за методикою «16-ти факторний особистісний опитувальник» для експериментальної групи, ми помітили зв'язок гендерного типу та особистісних характеристик особистості. В нашому випадку чоловіки які проявляли фемінні гендерні ролі також володіли такими якостями як сором'язливість, витонченість, емоційна нестабільність. В свою чергу жінки з маскулінним типом гендеру проявляли себе як принципові, прості та внутрішньо-напружені люди. Значущу кореляцію ми перевірили за допомогою критерію Пірсона.

5) Нами була розроблена і впроваджена корекційна програма для особистостей які мають подружні відносини, у яких не має чіткого поняття гендеру та особливостей поведінки при цьому. Корекційна робота проводилась з експериментальною групою та складалась з 3 занять по 45 хвилин в онлайн форматі. Метою наших занять було розширити знання чоловіків і жінок щодо гендерну та гендерних особливостей, знизити рівень психологічної та фізіологічної напруги, показати прийоми будування особистості, що належить до певного виду гендеру, актуалізувати діяльність, спрямовану на покращення розуміння себе та своїх особливостей. Після апробації нашої корекційної програми ми повторно провели дослідження гендерного типу особистості та особистісних характеристик. З результатів ми побачили значущу зміни для експериментальної групи. Чоловіки з показником фемінності в 4,1 бали до корекції, після показали результат 1,4, що є наближення до андрогінності та маскулінності. Жінки з результатом в -3,5 до корекції, після мали 1,02, що є

показником для фемінного типу особистості. Значущість результатів ми перевірили за допомогою критерію Ст'юдента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безруких М. М., Сонькин В. Д., Фарбер Д. А. Вікова фізіологія (фізіологія розвитку дитини). Київ: Академія, 2020. С. 34-35
2. Бодальов А.А., Столін В.В. Загальна психодіагностика. Київ: Проспект, 2017. 622 с.
3. Бондарчук О. І., Бондарчук Л. І. Основи психології та педагогіки: курс лекцій. Київ: МАУП, 2017. 168 с.
4. Варій М. І. Психологія особистості: довідник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 592 с.
5. Варій М. Й. Психологія особистості : Навч. посібник для студ. ВНЗ. Київ: ЦУЛ, 2008. 592 с. URL: http://www.cul.com.ua/preview/Psihologia_oso_bistosti-Variy.pdf
6. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Київ: Просвіта, 2020. 416 с.
7. Вітенко І. С., Вітенко Т. І. Основи психології. Вінниця: Нова книга, 2021. 256 с.
8. Волков Б.С. Вікова психологія: Від молодшого шкільного віку до юнацтва: навч. посібник для студ. вузів за ред. / Б.С. Волкова. Житомир: Владос, 2017. №2. 343 с.
9. Вороній К.В., Акхімова К.Б., Рогачевський О.П. Психосоциальна характеристика жінок у окремі критичні періоди життя: вісник асоціації акушерів-генікологів України, 2020. № 1. С. 47-55.
10. Гендерна проблематика та антропологічні горизонти : матеріали І всеукр. наук.-практ.конф., м. Острог, 26-27 трав. 2019 р. Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2019. 136 с.
11. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / за ред. Левківський К. М. 2-е вид. Київ : ПЦ "Фоліант", 2014. 351 с.
12. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра, Київ: МО України, 2017. 216 с.

13. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ : Вид. центр «Академія», 2021. 304 с.
14. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ, 2015. 308 с.
15. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру. Київ, 2017. 134 с.
16. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності: навч.посіб. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 132-156.
17. Горностай П.П. Психологічні ролі в структурі особистості. Наукові студії з соціальної та політичної психології. № 2(5) Київ, 2017. С. 104-111
18. Городнова Н.М. Гендерний розвиток особистості: методичний посібник. Київ: Шк. Світ, 2021. 128 с.
19. Дубиніна М.І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць. 2018. №3. С.24-27
20. Заброцький М.М. Основи вікової психології: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2014. 112с.
21. Загальна психологія. / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська. Київ: Каравела, 2019. 416 с.
22. Загальна психологія/ за ред. О. В. Скрипченка. Київ, 2018. 425 с.48
23. Загальна психологія: навч. посіб. / гол. ред. Щотка О. П., Пісоцький О. П. , Нещерет О. І. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012 . Т. 1. 298 с.
24. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень/за ред. Моляко В.О., Музики О.Л. Житомир: Вид-во Рута, 2021. 320 с.
25. Іванова Т.В., Карч М.О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.4/04> (дата звернення 08.10.2023)
26. Кондратюк А. Ю., Литвиненко С. А. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці. Психологія: реальність і

перспективи. 2014. Вип. 3. С. 73-75. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2014_3_24.

27. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 2019. 608 с.

28. Кречмер Е.М. Будова тіла і характер. Психологія індивідуальних відмінностей. Київ, 2015. 34 с.

29. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання Прес, 2019. 248с.

30. Кульчицька Г. В. Дослідження пізнавального інтересу методом понятійного аналізу психолого-педагогічних об'єктів. Практична психологія та соціальна робота. №3, 2015. С. 47-48.

31. Лалека Ю. І., Герасимчук В. І., Шелян О. М. Основи психології: навч. посіб. Київ: МАУП, 2016. 256 с.

32. Леонтьєва О. М., Коробко І. Г. Психологія особистості. Київ, 2019. 432 с.

33. Лисенко М. І. Семко І. В. Психологія : навч. посіб. Київ, 2010. 47 с.

34. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ: Ніка-центр, 2019. 201 с.

35. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2021. 497 с.

36. Маєрчик М.О. Плахотнік О.С. Ярманова Г.А. Гендер для медій. Київ: Критика. 2017. Вид. 3, виправ-е та доп. 102 с.

37. Максименко С. Д., Соловієнко В. О.. Загальна психологія: навч. Посібник. Київ : МАУП, 2015. 368 с.

38. Малкович М.М. Ідентифікація як механізм формування гендерних уявлень у дошкільному віці веб-сайт. URL:
<https://eprints.oa.edu.ua/2541/1/Malkovych%20M.M..pdf> (дата звернення 03.10.2023)

39. Маслова Ю. П. Особливості розвитку гендерних лінгвістичних досліджень в Україні й закордоном. Наукові записки Національного університету 52 "Острозька академія".Серія : Філологічна. 2015. Вип. 57. С. 100-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_24.
40. Мей Р.С., Мистецтво психологічного консультування: Як давати і отримувати душевне здоров'я. Житомир: Квітень-Прес, 2018. 224 с.
41. Мирошнеченко А. В. Гендерна ідентифікація як соціально-психологічний феномен. *Збірник наукових праць «Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова»*. Психологічні науки. 2015. Серія 12. № 35. С. 24-31.
42. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2017. С. 13-21
43. Москальова А. С., Москальов М. В. Методи психодіагностики. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 312 с.
44. Морярова Т. А. Психологія індивідуальних відмінностей: навч. посібник. Вологда: «Русь», 2015. 22 с.
45. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2019. 2-ге вид. 487с.
46. Немов Р.С. Психологічне консультування: навч. посіб. / перероб. та доп. Київ: Юрайт, 2017. 575 с.
47. Основи практичної психології: підручник. Панок В.С, Титаренко Т.М. та ін. Київ, 2017. 536 с.
48. Основи психології: Підручник / за загал. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ: Либідь, 2021. 632 с.
49. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Агеєва та ін. Київ: "К.І.С.", 2017. 108 с.
50. Основи теорії гендеру: навч. посіб. /за ред. В. П. Агеєва, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик. Київ: К.І.С., 2015. 536 с.

51. Оцінка гендерних питань в Україні в 2016. Взято з: http://documents.worldbank.org/curated/en/953111470822853577/pdf/%2010_7673-PUB-UKRAINIAN-P156988-PUBLIC-SoltisBookENweb.pdf
52. Папуча М. В. Внутрішній світ людини та його становлення : наукова монографія. Ніжин : видавець Лисенко М.В., 2017. 656с.
53. Пашукова Т.І., Допіра А.Л., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології/ за ред. Т.І. Пашукової. Київ: Т-во "Знання", КОО, 2016. 204 с.
54. Пілецький В. С. Особливості типів темпераменту та їхня роль у професійній діяльності викладача. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Видавництво "Плай" ЦІТ прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. Вип. 15. 94 с.
55. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С. Психологія сім'ї: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Нац. Авіац. Ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
56. Практикум з вікової психології: навч. посібник для студ. вузів / Ізотова Є.І., Костяк Т.В., Авдулова Т.П. Київ: Академія, 2013. 272 с.
57. Психологія особистості / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. 3-тє вид., Київ: Либідь, 2014. 560 с.
58. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. Горностая П.П., Титаренко Т.М. Київ, Рута, 2017. 320 с.
59. Психологія сім'ї: підручник / за ред. Поліщука В. М.. Суми: Університетська книга, 2021. 124 с.
60. *Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі: навчально-наочний підручник* / за заг. ред. Цільмак О. М. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 156 с.
61. Психологія. Методичні рекомендації до виконання дипломної роботи» для студентів освітнього ступеня «Магістр» спеціальності «Психологія». Уклад. Помиткіна Л. В., Хохліна О. П., Вашека Т. В. Київ : НАУ, 2019. 50 с

62. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов та ін. Київ, Либідь, 2018. 558 с.
63. Разумцева Г.І. Народна мудрість та ментальні риси характеру українського народу як цінності духовної культури: зб. наук. праць Київського військового гуманітарного інституту. 2018. № 1(8). С.46- 50.
64. Словник гендерних термінів / уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
65. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. Капської А.Й. Київ, 2018. 267с.
66. Соціальна психологія / Орбан-Лембрик Л. Е. та ін.; за редакцією Куценко В. М. Київ, 2017. 160 с.
67. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: посібник. Київ: Академвидав, 2003. 504 с.
68. Федоренко Р.П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
69. Яновський М. Р. Психологія особистості. Київ : Академвидав, 2016. 336 с.
70. Abas, M., Ostrovschi, N. V., Prince, M., Gorceag, V. I., Trigub, C., and Oram, S. Risk factors for mental disorders in women survivors of human trafficking: a historical cohort study. BMC psychiatry, №13(1), 2013. P. 1-11.
71. Alpert, A.B., Ruddick, R., and Manzano, C. Rethinking sex-assigned-at-birth questions. BMJ, 2021. DOI: 10.1136/bmj.n1261.
72. Amaya, A. Adapting how we ask about the gender of our survey respondents. Pew Research Center. 2021. P. 20-22. Available: <https://medium.com/pew-research-center-decoded/adapting-how-we-ask-about-the-gender-of-our-survey-respondents-77b0cb7367c0>.
73. Annandale, E., and Hunt, K. Masculinity, femininity and sex: an exploration of their relative contribution to explaining gender differences in health. Sociology of Health & Illness, №12(1), 2013.P. 24-46.

74. Ayhan, C. H. B., Bilgin, H., Uluman, O. T., Sukut, O., Yilmaz, S., and Buzlu, S. A Systematic Review of the Discrimination Against Sexual and Gender Minority in Health Care Settings. *International Journal of Health Services*, №50(1),2020. P. 44-61. DOI:10.1177/0020731419885093
75. Baker, P. Who self- cares wins: an updated perspective on men and self- care. *Trends in Urology & Men's Health*, №10(3), 2019.P. 19-22.
76. Bartke, A., Sun, L. Y., & Longo, V. Somatotropic signaling: Trade-offs between growth, reproductive development, and longevity. *Physiological Reviews*, №93,2015.P. 571–598.
77. Beischel, W.J., Schudson, Z.C., and van Anders, S.M. Visualizing gender/sex diversity via sexual configurations theory. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2022. №8(1). P. 1-13. <https://doi.org/10.1037/sgd0000449>.
78. Bhui, K. Gender, power and mental illness. *The British Journal of Psychiatry*,№ 212(3), 2018.P. 191-192. DOI:10.1192/bjp.2018.30
79. Blashfield, R. K. The growth of cluster analysis: Tryon, ward, and johnson. *Multivariate Behavioral Research*, 2018 P. №15(4). P. 439 – 458.
80. Bonomi, A. E., Thompson, R. S., Anderson, M., Reid, R. J., Carrell, D., Dimer, J. A., and Rivara, F. P. Intimate partner violence and women's physical, mental, and social functioning. *American Journal of Preventive Medicine*, №30(6),2016. 458-466.
81. Bracke, P., Delaruelle, K., Dereuddre, R., and Van de Velde, S.. Depression in women and men, cumulative disadvantage and gender inequality in 29 European countries. *Social Science & Medicine*, 2020.267 p. DOI:10.1016/j.soc
82. Brinkley-Rubinstein, L., Peterson, M., Zaller, N.D., and Wohl, D.A. Best practices for identifying men who have sex with men for corrections-based pre-exposure prophylaxis provision. *Health & Justice*,№ 7. 2021. P. 34-36 Available: <https://doi.org/10.1186/s40352-019-0088-7>.

83. Byron, K. A meta-analytic review of work–family conflict and its antecedents. *Journal of Vocational Behavior*. 2017. №67(2). P. 169-198. DOI:10.1016/j.jvb.2004.08.009
84. Capraro, V., Barcelo, H. The effect of messaging and gender on intentions to wear a face covering to slow down COVID-19 transmission, 2020. P. 9-12.
85. Clayton, J.A. Applying the new SABV (sex as a biological variable) policy to research and clinical care. *Physiology and Behavior*, 187(1), 2019. P. 2-5.
86. Clayton, J.A., and Tannenbaum, C. Reporting sex, gender, or both in clinical research? *JAMA*, 2016. №316(18), P. 163-164. Available: doi:10.1001/jama.2016.16405.
87. Cohen, D. The Stubborn Persistence of Sex Segregation. *Columbia Journal of Gender and Law*. 2017. №20(1). P. 51-140.
88. Coleman, E. Assessment of sexual orientation. *Journal of Homosexuality*. 2016. №14(1-2). P. 9-24. Available: DOI: 10.1300/J082v14n01_02.
89. Finn, S. E. Stability of personality self-ratings over 30 years: Evidence for an age/cohort interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2016. №50(4). P. 813-818.
90. Fraley, B., & Aron, A. The effect of a shared humorous experience on closeness in initial encounters. *Personal Relationships*. 2019. №11(1). P. 61-78.
91. Gender Roles in the Romantic Relationships of Women in STEM and Female-Dominated Majors: A Study of Heterosexual Couples. *ResearchGate* веб-сайт. URL:<https://www.researchgate.net/publication/328126324> (дата звернення: 04.10.2023).
92. How do gender roles affect relationships? *Quora* : веб-сайт. URL: <https://www.quora.com/How-do-gender-roles-affect-relationships> (дата звернення: 11.12.2023).
93. Magliozzi, D., Saperstein, A., and Westbrook, L. Scaling up: Representing gender diversity in survey research. *Socius*. 2017. P. 34-36. Available: <https://doi.org/10.1177/2378023116664352>.

94. Maier, M.B. Parental gender designations on children's birth certificates: The need for a modifiable form. *DePaul Journal of Women, Gender and Law*. 2018. № 8. 24 p.
95. Malatino, H., and Stoltzfus-Brown, L. Best Practices for Gender Inclusion in Research. 2021. P. 10-24. Available: <https://covidupdates.la.psu.edu/wp-content/uploads/sites/9/Gender-Inclusion-in-Research.pdf>.
96. Measuring gender norms about relationships in early adolescence: Results from the global early adolescent study. *National Library of Medicine* : веб-сайт. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6293033/> (датазвернення: 12.09.2023).
97. Moon, M., & Hoffman, C. D. (2000). References on men and women in psychology: PsycINFO as an archival research tool. *Psychology of Men & Masculinit.* 2019. №1(1), P. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.1037/1524-9220.1.1.16>
98. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2022. Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation. Washington, DC: The National Academies Press. 2022. P. 27-34. <https://doi.org/10.17226/26424>.
99. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation. Washington, DC: The National Academies Press., 2022. <https://doi.org/10.17226/26424>.
100. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation. Washington, DC: The National Academies Press. 2016. P. 9-24.
101. Peter G. The Social Psychology of Gender, Second Edition How Power and Intimacy Shape Gender Relations. London : Editorial, 2017. 301 p.
102. Richards, C., Bouman, W.P., and Barker, M.-J. Genderqueer and Non-Binary Genders. London, UK: Palgrave MacMillan. 2021. 15 p.
103. Ridolfo, H., Miller, K., and Maitland, A. Measuring sexual identity using survey questionnaires: How valid are our measures? *Sexuality Research & Social Policy: A Journal of the NSRC*, №9(2),2016.P. 113-124. Available: <https://doi.org/10.1007/s13178-011-0074-x>.

104. Robinson, M. Two-Spirit identity in a time of gender fluidity. *Journal of Homosexuality*. 2022. №67(12). P. 175-190.

105. The Role of Gender Expectations in Relationships. *Medium*: веб-сайт. URL: <https://medium.com/@soul-facts/the-role-of-gender-expectations-in-relationships>(дата звернення: 13.10.2023).

106. Tolman, D.L., Diamond, L.M., Bauermeister, J.A., George, W.H., Pfaus, J.G., and Ward, L.M. (Eds.). *APA Handbook of Sexuality and Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association, 2016. P. 11-24.

107. Wilson, B.D.M., and Kastanis, A.A. Sexual and gender minority disproportionality and disparities in child welfare: A population-based study. *Children and Youth Services Review*. 2015. ,№ 58(C). 11-17.

ДОДАТКИ**Додаток А****Методика «Маскулінність-фемінність»(С.Бем).**

Текст опитувальника

1. Впевнений у собі.	22. Аналітичний.
2. Поступливий.	23. Співчутливий.
3. Здатний допомогти.	24. Ревнивий.
4. Схильний захищати свої погляди.	25. Здатний до лідерства.
5. Життєрадісний.	26. Що опікується про людей.
6. Похмурий.	27. Прямий, правдивий.
7. Незалежний.	28. Схильний до ризику.
8. Сором'язливий.	29. Сенситивний.
9. Совісний.	30. Потайливий.
10. Атлетичний.	31. Швидкий у прийнятті рішень.
11. Ніжний.	32. Жалісливий.
12. Театральний.	33. Щирий.
13. Наполегливий.	34. Самодостатній.
14. Ласий на лестощі.	35. Здатний утішити.
15. Щасливий.	36. Гоноровий.
16. Сильна особистість.	37. Владний.
17. Відданий.	38. Володіє тихим голосом.
18. Непередбачуваний.	39. Привабливий.
19. Сильний.	40. Мужній.
20. Жіночний.	41. Теплий, сердечний.
21. Надійний.	42. Важний.

43. Обстоює власну позицію.
44. М'який.
45. Вміє дружити.
46. Агресивний.
47. Довірливий.
48. Неефективний.
49. Схильний вести за собою.
50. Інфантильний.
51. Адаптивний.
52. Індивідуаліст.
53. Не люблячий лайки.
54. Несистематичний.
55. Конкурентноспроможний.
56. Люблячий дітей.
57. Тактовний.
58. Амбіційний, честолюбний.
59. Спокійний.
60. Традиційний, підвладний умовам.

Додаток Б**Результати за методикою С. Бем «Маскулінність-фемінність» для чоловіків**

№	Ім'я опитуваного	Результат	№	Ім'я опитуваного	Результат
1	Віталій Ф.		14	Микола В.	
2	Григорій С.		15	Андрій Ф.	
3	Максим Н.		16	Кирило В.	
4	Олег Б.		17	Микита З.	
5	Іван С.		18	Олександр В.	
6	Андрій М.		19	Олег А.	
7	Олександр П.		20	Віталій Т.	
8	Матвій О.		21	Артем Р.	
9	Максим Л.		22	Іван С.	
10	Олексій Л.		23	Олексій Ч.	
11	Микола К.		24	Константин К.	
12	Володимир О.		25	Леонід Л.	
13	Владислав Д.			Данило У.	

Результати за методикою С. Бем «Маскулінність-фемінність» для жінок

№	Ім'я опитуваного	Результат	№	Ім'я опитуваного	Результат
1	Оксана Ф.		14	Дарія В.	
2	Марія С.		15	Валентина Ф.	
3	Анжеліка Н.		16	Алла В.	
4	Олександра Б.		17	Дарія З.	
5	Анастасія С.		18	Надія В.	
6	Марина М.		19	Марія А.	

Продовження таблиці

7	Єва П.		20	Анастасія Т.	
8	Людмила О.		21	Софія Р.	
9	Єлизавета Л.		22	Вікторія С.	
10	Анастасія Л.		23	Олеся Ч.	
11	Зоя К.		24	Руслана К.	
12	Кароліна О.		25	Яна Л.	
13	Олена Д.				

Додаток В

«Результати опитування чоловіків ЕГ за 16-ти факторним опитувальником особистості»

	А	В	С	Е	F	G	Н	I	L	М	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Віталій Ф.	4	3	3	6	6	5	3	2	6	5	3	4	8	7	7	6
Григорій С.	1	7	6	6	4	8	6	3	5		5	5	6	6	6	3
Максим Н.	5	4	2	4	7	5	4	3	5	1	4	2	3	4	6	4
Олег Б.	6	6	7	6	8	6	5	6	2	5	3	7	8		3	2
Олександр П.	3	3	3	8	7	3	5	7	6	8	5	8	7	6	3	6
Матвій О.	3	7	4	3	2	4	5	3	4	2	6	3	2	5	6	4
Олексій Л.	2	6	4	3	4	5	3	2	4	5	2	5	3	4	2	6
Микола К.	3	4	5	3	2	6	3	2	6	1	2	3	5	3	2	5
Володимир О.	6	4	7	2	4	6	4	7	3	3	6	6		8	6	8
Андрій Ф.	4	3	5	3	2	4	5	3	3		4	5	8	4	7	2
Кирило В.	2	3	5	4	2	1	4	5	3	2	6	2	3	2	1	4
Микита З.	7	6	3		3	6	3	4	4	3	2	4	3	4	8	2
Віталій Т.	2	3	4	5	2	4	3	5	6	4	3	1	2	3	4	6

«Результати опитування жінок ЕГ за 16-ти факторним опитувальником особистості»

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
Оксана Ф.	2	8	3	9	8	3	5	3	2	4	2	5	4	8	4	8
Марія С.	7	4	7	5	4	9	5	6	6	6	9	3	7	4	8	4
Анжеліка Н.	5	5	7	3	7	4	8	3	1	5	4	2	9	4	5	5
Олександра Б.	5	4	4	5	8	5	4	4	3	4	3	7	4	6	4	2
Єва П.	8	3	5	3	4	4	5	5	3	4	2	3	7	4	4	3
Людмила О.	5	3	7	4	2	4	8	4	4	5	3	3	5	8	5	
Анастасія Л.	8	5	9	4	8	4	3	7	4	4	7	4	4	3	9	6
Зоя К.	3	6	6	8	7	3	8	9	4	8	2	3		6	6	4
Кароліна О.	5	9	7	5	9	3	2	5	8	4	6	3	5	9	4	7
Валентина Ф.	3	8	4	7	3	8	7	3	2	4	4	9	4	6	8	2
Алла В.	9	4	7	9	7	4	5	9	3	4	9	4	4	2	7	5
Дарія З.	7	6	8	6	9	4	8	9	2	8	4	3	3	1	4	6
Анастасія Т.	5	7	2	6	6	9	3	6	8	4	8	4	4	4	6	4